

Pr. Lect. Univ. Dr. NICOLAE RĂZVAN STAN
Dr. LUCIAN DINDIRICĂ
(coordonatori)

PĂRINTELE PROFESOR
DUMITRU STĂNILOAE
SAU
CONSONANȚA DINTRE DOGMĂ,
SPIRITUALITATE ȘI LITURGHIE

Mitropolia Olteniei
Facultatea de Teologie Ortodoxă
Centrul de Studii Teologice
și Interreligioase (CSTI)

Consiliul Județean Dolj
Biblioteca Județeană
„Alexandru și Aristia Aman”

Pr. Lect. Univ. Dr. NICOLAE RĂZVAN STAN
Dr. LUCIAN DINDIRICĂ
(coordonatori)

**PĂRINTELE PROFESOR
DUMITRU STĂNILOAE SAU
CONSONANȚA DINTRE DOGMĂ,
SPIRITUALITATE ȘI LITURGHIE**

Volum tipărit cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
† **Dr. IRINEU,**
Arhiepiscopul Craiovei
și Mitropolitul Olteniei

Editura Cetatea de Scaun
Editura Mitropolia Olteniei
Craiova, 2015

Coperta: Dan Mărgărit
Tehnoredactare: Claudiu Florin Stan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Părintele profesor Dumitru Stăniloae sau Consonanța dintre dogmă, spiritualitate și liturghie / coord.: pr. lect. univ. dr. Nicolae Răzvan Stan, dr. Lucian Dindirică. - Târgoviște : Cetatea de Scaun ; Craiova : Editura Mitropolia Olteniei, 2015
Bibliogr.
ISBN 978-606-537-279-5
ISBN 978-606-731-004-7

I. Stan, Nicolae Răzvan (coord.)
II. Dindirică, Lucian (coord.)

281.95 Stăniloae,D.
929 Stăniloae,D.

Volum publicat cu sprijinul
Bibliotecii Județene „Alexandru și Aristia Aman” din Craiova

Responsabilitatea asupra materialelor publicate aparțin autorilor.

ISBN: 978-606-537-279-5
Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2015, www.cetateadescaun.ro
ISBN: 978-606-731-004-7
Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2015

CUPRINS

INTRODUCERE: <i>Părintele Profesor Dumitru Stăniloae sau consonanța dintre teologie și viață (Pr. Lect. Univ. Dr. NICOLAE RĂZVAN STAN)</i>	9
IPS Prof. Univ. Dr. IRINEU POPA, <i>Hristologia precalcedoniană în gândirea Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae</i>	15
PS Lect. Univ. Dr. EMILIAN LOVIȘTEANUL, <i>Părintele Dumitru Stăniloae – teolog și trăitor al Dumnezeirii</i>	37
Pr. Prof. Univ. Dr. ȘTEFAN BUCHIU, <i>Sfânt și sfințenie în Ortodoxie, în viziunea Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae</i>	45
Pr. Prof. Univ. Dr. ION POPESCU, <i>Ființă și timp la Martin Heidegger și Dumitru Stăniloae</i>	56
Pr. Prof. Univ. Dr. CONSTANTIN PĂTULEANU, <i>Contribuția Părintelui Dumitru Stăniloae la dialogul dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Evanghelică din Germania</i>	72
Pr. Prof. Univ. Dr. CRISTINEL IOJA, <i>Părintele Dumitru Stăniloae (1903-1993) – restaurarea Dogmaticii Ortodoxe în secolul al XX-lea</i>	86
Pr. Conf. Univ. Dr. GHEORGHE ZAMFIR, <i>Cunoașterea lui Dumnezeu în teologia Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae</i>	99
Pr. Conf. Univ. Dr. NICOLAE MOȘOIU, <i>„Forma Bisericii” – perspectiva mistică a Părintelui Stăniloae asupra eclesiologiei</i>	115

Pr. Conf. Univ. Dr. CONSTANTIN BĂJĂU, <i>Trăirea dogmei creștine în Teologia Părintelui Stăniloae. Temeiuri scripturistice, patristice și raționale</i>	150
Pr. Conf. Univ. Dr. MARIN COJOC, <i>Părintele Dumitru Stăniloae și suferința creștină</i>	160
Pr. Conf. Univ. Dr. LUCIAN FARCAȘIU, <i>Mistagogia liturgică a Părintelui Dumitru Stăniloae, reflectată în lucrarea „Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă”</i>	172
Conf. Univ. Dr. ADRIANA NEACȘU, <i>Dumitru Stăniloae – despre raportul cognitiv al omului cu Dumnezeu</i>	196
Conf. Univ. Dr. IOAN LASCU, <i>Absurdul în viziunea lui Albert Camus și a Părintelui Dumitru Stăniloae</i>	208
Pr. NICOLAE JINGA, <i>Părintele Profesor Dumitru Stăniloae și poezia</i>	223
Pr. Lect. Univ. Dr. CRISTIAN SONEA, <i>Identitate și alteritate. Misterul și paradoxul cunoașterii de sine în Teologia Părintelui Dumitru Stăniloae</i>	236
Pr. Lect. Univ. Dr. GRIGORE DINU MOȘ, <i>Conceptul de infinit în Teologia Părintelui Dumitru Stăniloae</i>	245
Pr. Lect. Univ. Dr. ADRIAN IVAN, <i>Elemente de antropologie pedagogică în opera Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae</i>	258
Pr. Lect. Univ. Dr. VASILE CREȚU, <i>Părintele Dumitru Stăniloae și mărturisirea credinței în anii de temniță (1959-1963)</i>	276
Pr. Lect. Univ. Dr. ȘTEFAN NEGREANU, <i>Părintele Dumitru Stăniloae – o biografie în lumina sfințeniei și a neamului</i>	298

Pr. Lect. Univ. Dr. SERGIU POPESCU, <i>Câteva considerații privind scopul scrierilor Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae</i>	319
Pr. Lect. Univ. Dr. ION-SORIN BORA, <i>Repere exegetico-biblice în opera teologică a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae</i>	327
Pr. Lect. Univ. Dr. ADRIAN BOLDIȘOR, <i>Cultura și spiritualitatea românească între Orient și Occident în viziunea Pr. Dumitru Stăniloae</i>	344
Pr. Lect. Univ. Dr. NICOLAE RĂZVAN STAN, <i>Teologia Jertfei hristologice a Scoliilor scrise de Părintele Stăniloae la opera Sf. Chiril al Alexandriei</i>	379
Diac. Lect. Univ. Dr. IONIȚĂ APOSTOLACHE, <i>Teologia Părintelui Dumitru Stăniloae între „noțiunea dogmei” și „definiția dogmatică de la Calcedon”: aspecte apologetice</i>	406
Lect. Univ. Dr. IONEL UNGUREANU, <i>Date ale teologhisirii la Părintele Stăniloae – Raportare la Școala teologică actuală</i>	430
Lect. Univ. Dr. CRISTIAN EMANUEL CERCEL, <i>Spiritualitatea poporului român și viața trăită liturgic în satul tradițional românesc conform viziunii Părintelui Dumitru Stăniloae</i>	440
Dr. LORENA VALERIA STUPARU, <i>Iubire și îndumnezeire în gândirea Părintelui Dumitru Stăniloae</i>	449
Lect. Univ. Dr. ALEXANDRINA PĂDUREȚU, <i>Icoana și reprezentările iconografice în teologia Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae</i>	469
Pr. Asist. Univ. Dr. MIHAI BURLACU, <i>Gândirea Părintelui Dumitru Stăniloae privind experiența lui Dumnezeu în Sfintele Taine</i>	477

- Diac. Asist. Univ. Dr. DAN ALEXANDRU STREZA,
*Părintele Dumitru Stăniloae și Odo Casel –
viziune comparată asupra misterului liturgic creștin* 509
- Pr. Dr. ADRIAN AGACHI,
*Sinteza neo-palămită a Părintelui Dumitru Stăniloae.
Studiu de caz asupra lucrării „Ascetica și Mistica Bisericii Ortodoxe”* 520
- Drd. ALEXANDRU MĂLUREANU,
*Particularitățile Teologiei în gândirea Părintelui Dumitru Stăniloae,
în perspectiva comunicării teologice și a comuniunii eclesiale* 531

CULTURA ȘI SPIRITUALITATEA ROMÂNESCĂ ÎN TRE ORIENT ȘI OCCIDENT ÎN VIZIUNEA PR. DUMITRU STĂNILOAE

Pr. Lect. Univ. Dr. ADRIAN BOLDIȘOR*

1. Introducere

Gândirea și scrierile Pr. Dumitru Stăniloae se prezintă ca un tot unitar, un ansamblu în care fiecare părticică își are locul și rostul ei. Privit mai mult ca dogmatist sau ca traducător și interpret al Sfinților Părinți ai Bisericii creștine, Pr. Stăniloae este mai puțin studiat atunci când vine vorba de contribuțiile aduse la cunoașterea și aprofundarea legăturilor ce există între spiritualitatea românească bimilenară și creștinism. În numeroasele articole publicate în perioada interbelică în ziarul *Telegraful român*¹ sau în revista *Gândirea*², precum și în prefetele, postfetele, articolele, studiile și lucrările apărute în perioada maturității, marele teolog român a analizat raportul ce există între creștinism și cultura română, precum și locul pe care îl ocupă spiritualitatea românească în Europa, ca

* Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea din Craiova.

¹ Articolele publicate de-a lungul timpului de Pr. Dumitru Stăniloae în ziarul *Telegraful român* au fost adunate în trei volume remarcabile: Preotul Profesor DUMITRU STĂNILOAE, *Opere complete. Cultură și duhovnicie. Articole publicate în Telegraful Român*, Vol. I (1930-1936), Vol. II (1937-1941), Vol. III (1942-1993), Ediție îngrijită de Ion-Dragoș Vlădescu, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2012. (Vom cita în continuare aceste volume cu titlul *Cultură și duhovnicie*, specificând volumul și numărul din *Telegraful român* în care articolele au apărut pentru prima dată).

² Despre locul și contribuția pe care Pr. Dumitru Stăniloae le-a avut în cadrul revistei *Gândirea*, Dumitru Micu nota: „Pe tărâm exclusiv teologic, *Gândirea* și-a avut militantul numărul unu în D. Stăniloae, scriitor bisericesc preocupat (în articolele încredințate acestei reviste) mai ales de interpretarea ortodoxă a unor doctrine și manifestări de spiritualitate contemporane, de afirmarea «dreptei credințe» în diverse probleme teologice sau cu implicații de această natură, dezbătute în epocă” (DUMITRU MICU, „*Gândirea*” și *gândirismul*, Ed. Minerva, București, 1975, p. 155).

punte de legătură între Orient și Occident. Disputele de idei cu diferiți gânditori pornind de la teme de spiritualitate românească, delimitările față de viziunile unor conaționali având în centru aceleași teme, influențele venite din partea anumitor cercetători ai sufletului românesc, cunoașterea profundă a realităților specifice poporului în mijlocul căruia s-a născut și a trăit, au reprezentat pentru Pr. Stăniloae adevărate coordonate în încercarea de a(-și) explica importanța pe care țara sa, prin cultura și civilizația ce-i sunt caracteristice, o are într-o lume ce a traversat și continuă să traverseze perioade de schimbări și transformări profunde.

2. Cultură și spiritualitate românească în perioada interbelică

Una dintre activitățile culturale de o importanță deosebită în cunoașterea gândirii Pr. Dumitru Stăniloae este reprezentată de articolele apărute în periodicul teologic *Telegraful român* de la Sibiu. „Publicistica Părintelui Dumitru Stăniloae din perioada interbelică ne revelează un gânditor ortodox profund, ale cărui texte despre națiune, românism și Ortodoxie surprind și astăzi prin actualitatea mesajului și prin bogăția conținutului”³. La 1 ianuarie 1934, Mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului i-a încredințat Pr. Dumitru Stăniloae conducerea ziarului *Telegraful român*, funcție pe care a deținut-o până la 13 mai 1945, publicând în paginile cotidianului sibian peste 450 de articole. „Prin sutele sale de articole de fond, Părintele Stăniloae a făcut din *Telegraful român* o adevărată tribună de apărare a valorilor spirituale ale Bisericii Ortodoxe Române, dar și ale neamului și culturii românești inspirate de Ortodoxie”⁴.

Între numeroasele articolele apărute în ziarul sibian cu teme referitoare la spiritualitatea românească se numără și cele ce tratează raportul dintre ortodoxie, catolicism și românism, teme de larg interes în perioada interbelică, în jurul lor dezvoltându-se adevărate dispute de idei. Analizând un discurs al lui Nicolae Iorga din Senatul României în legătură cu statutul catolic ardelean, în care marele istoric dorea să demonstreze că Biserica greco-catolică din Ardeal este românească, Pr. Stăniloae, analizând ideea de națiune așa cum se

³ DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Cuvânt înainte”, la: *Cultură și duhovnicie*, vol. I, p. 5.

⁴ IBIDEM, p. 6.

desprinde din învățăturile ortodoxă și catolică, nota: „Deosebirea între catolicism și Ortodoxie e considerabilă. Dar dacă așa este catolicismul și dacă dl Iorga își dă seama de aceasta, cum mai poate cere Bisericii Uniate să fie «românească»? Din două una: fie avem aici o contradicție, ceea ce e de necrezut, fie dl Iorga cere Uniației să înceteze de a mai fi catolică. Dilema aceasta este de altfel caracteristică fenomenului religios hibrid care este Uniația. Căci în vreme ce vrea să fie cât mai catolică, afirmă că este națională. Or, este atât de greu să fii și una și alta, încât numai ce sacrifici din una, poți fi și din alta. Cu cât vrei să fii mai catolic, cu atât ești mai puțin fiu devotat al neamului tău și viceversa. Dilema este de altfel proprie tuturor catolicilor. Și este ilustrată în tot catolicismul din trecut și de azi. Așa încât numai prin compromis le poți împăca pe amândouă. Însă, cine nu se pretează la un astfel de compromis repudiază fie pe una, fie pe alta”⁵. Discuția în cauză a pornit de la faptul că reprezentanți ai Bisericii catolice au propus în Senat un *Status catholic* din Ardeal prin care se încerca aprobarea unor norme de folosire a averii Bisericii catolice de către Vatican. În acest sens, Pr. Stăniloae considera propunerea ca fiind o încercare a fostului Imperiu austro-ungar de a pătrunde în România unită folosindu-se de confesiunile creștine din Ardeal⁶. Naționalismul nu reprezintă o luptă împotriva poruncii iubirii pe care ne-a dat-o Dumnezeu, el fiind apărarea dreptului la viață al unui popor. Nu este o luptă cu popoare de alte confesiuni creștine, ci o încercare de a-și păstra identitatea. Naționalismul nu este specific unui anume partid, ci sufletul unui popor. „Slujitorii altarului propovăduiesc naționalismul, educă pe credincioși în spiritul lui, dar ei nu se angajează în toată bucatăria de detalii și de obligații a unui partid sau altul. Biserica propovăduiește o concepție pe care o scaldă în razele spirituale, ale harului și ale credinței. Și această concepție

⁵ Părintele Profesor DUMITRU STĂNILOAE, „Catholicism ori naționalism?”, în: *Cultură și duhovnicie*, vol. I, pp. 226-227. Pentru prima dată articolul a apărut în *Telegraful român*, an LXXX, nr. 27-28, 2 apr. 1932, p. 2. Semnat: *Diorates*.

⁶ IDEM, „Apărătorii «Statusului catholic» ardelean”, în: *Cultură și duhovnicie*, vol. I, pp. 214-216. Pentru prima dată articolul a apărut în *Telegraful român*, an LXXX, nr. 7-8, 23 ian. 1932, pp. 1-2. Nesemnat.

vrea să fie a tuturor credincioșilor, a tuturor românilor, ca toți să-și iubească neamul și să lupte la înălțarea lui”⁷.

Pornind de la ideile cuprinse în cartea publicată de Nichifor Crainic, *Ortodoxie și Etnocrație*, Pr. Stăniloae apreciază contribuția pe care autorul o are la conturarea legăturii ce există între credința creștin ortodoxă și ideea de națiune. Într-un fel, cartea lui Crainic este o continuare a volumului *Puncte cardinale în haos*, ideile celor două lucrări completându-se și întregindu-se reciproc într-o viziune a autorului de a deștepta și de implementa statului român specificul sufletului românesc. „Ortodoxia face parte din măduva sufletului și a culturii românești. Fără ea ne pierdem identitatea și continuitatea spirituală în timp, ne pierdem ca neam aparte. Din Ortodoxie s-a alimentat, a crescut și s-a definit sufletește neamul nostru, fără ca să epuizeze Ortodoxia. El este legat de Ortodoxie întrucât este legat de sine, de identitatea și de trecutul său”⁸. Strâns legate de Ortodoxie sunt etnocrația și corporatismul ca modalități practice de organizare a statului nostru, slujind astfel intereselor neamului românesc. „Statul trebuie să fie o creștere organică a națiunii, modul propriu de a se conduce unitar, de a-și determina viitorul. El nu trebuie croit după modele străine. Un neam român trebuie să se organizeze etnocratic și corporativ. Așa corespunde spiritului românesc și nevoilor străine”⁹.

Analizând notele determinante ale spiritualității românești, Pr. Dumitru Stăniloae se oprește la o sinteză biologic-spirituală a mai multor elemente ce au compus sufletului acestui popor: elementul dac, cel latin și, nu în ultimul rând, creștinismul ortodox. „Dar este o sinteză nouă, o individualitate proprie, cu un principiu de unitate deosebit de toate părțile componente. Legea cea mai înaltă de viață a neamului nostru, legea care îl exprimă ca ceea ce este el în chip propriu, este aceea pe care o trăiește ca întreg, nu care este proprie vreuneia din părțile lui. Caracteristicile elementelor componente sunt străbătute de un timbru nou, unitar, de timbrul individualității din

⁷ IDEM, „Biserica și naționalismul”, în: *Cultură și duhovnicie*, vol. I, p. 858. Pentru prima dată articolul a apărut în *Telegraful român*, an LXXXIV, nr. 28, 5 iul. 1936, p. 2. Semnat: DS.

⁸ IDEM, „Ortodoxie și Etnocrație”, în: *Cultură și duhovnicie*, vol. II, p. 265. Pentru prima dată articolul a apărut în *Telegraful român*, an LXXXVI, nr. 24, 12 iun. 1938, p. 1. Semnat: D. Stăniloae.

⁹ IBIDEM.

noi, care este *românitatea*. Deci putem spune că legea cea mai înaltă de viață a neamului nostru este *românitatea*¹⁰. Este absurd să se accentueze oricare dintre elementele constitutive ale sufletului românesc în defavoarea celorlalte, românitatea ce ne este caracteristică fiind suma tuturor acestor părți constitutive. Creșterea neîntreruptă a românismului se poate realiza doar printr-o legătură neîntreruptă cu Dumnezeu, românismul neputându-se realiza în plinătatea sa fără ortodoxie. „Ortodoxia are o funcție esențială și chiar capitală în viața românismului. Idealul național permanent al neamului nostru nu poate fi conceput decât în legătură cu ea”¹¹. Între sufletul românesc și ortodoxie este o adevărată simbioză, dragostea față de un element însemnând automat și iubirea pentru celălalt. Numai în acest fel se poate justifica și faptul că, în ciuda vicisitudinilor istoriei, poporul român nu a cedat și nu a dispărut, credința în Dumnezeu fiind adevărata cauză a rezistenței sale în fața pericolelor istoriei. „Siguri pe mântuirea ce-o vom avea prin Ortodoxie, nouă, ca români, nu ne pasă de nimic din ce ni se poate întâmpla în lumea aceasta, ca greutăți, ca lupte, ca lovituri. Toate le suportăm cu seninătate, cu fruntea luminată de vederea cu duhul a fericirii de dincolo de zare”¹².

Poporul nostru a stat ca un zid de apărare între Orient și Occident, unind cele două extremități atunci când nevoile cereau, opunându-se adesea invaziilor dintr-o parte sau din alta. „Noi suntem poporul cu spiritualitatea cea mai apropiată de cea genuin creștină, de lumina originară a lui Hristos. Ea nu ne-a venit diluată de marile distanțe, cum s-a întâmplat cu creștinismul popoarelor apusene. În același timp, noi n-am căzut niciodată sub forțele întunecate ale Asiei, cum au căzut celelalte popoare de lege creștină genuină. Fără a sacrifica lumina creștină genuină, noi am îndeplinit

¹⁰ IDEM, „Idealul național permanent (I)”, în: *Cultură și duhovnicie*, vol. II, p. 555. Pentru prima dată articolul a apărut în *Telegraful român*, an LXXXVIII, nr. 4, 21 ian. 1940, pp. 1-2. Semnat: D. Stăniloae.

¹¹ IDEM, „Idealul național permanent (II)”, în: *Cultură și duhovnicie*, vol. II, p. 562. Pentru prima dată articolul a apărut în *Telegraful român*, an LXXXVIII, nr. 5, 28 ian. 1940, pp. 1. Semnat: D. Stăniloae.

¹² IDEM, „Ortodoxia, lumina lumii și inima neamului nostru”, în: *Cultură și duhovnicie*, vol. II, p. 587. Pentru prima dată articolul a apărut în *Telegraful român*, an LXXXVIII, nr. 10, 3 mart. 1940, pp. 1-2. Semnat: D. Stăniloae.

în măsură maximă și misiunea creștinismului apusean..., de-a stăvili puhoaiile Asiei”¹³. Poporul român se prezintă astfel ca o sinteză între Răsărit și Apus, având capacitatea de a lupta pentru ordinea creștină din lume. Naționalismul românesc este clădit pe ideea slujirii Mântuitorului Iisus Hristos, fiind singurul de acest fel din întreaga Europă. Biserica Ortodoxă a fost întotdeauna în slujba națiunii române, între ele neexistând o ruptură, Biserica punând în valoare toate puterile creatoare ale poporului. „Aceasta fiind caracteristica Bisericii românești, este explicabil de ce, precum în trecut, așa și azi ea merge cu neamul. Precum în trecut n-a existat nicicând conflict între neam și Biserică, așa nici azi nu există. După război a existat uneori o tensiune ascunsă între Stat și Biserică. Dar nu între neam și Biserică. Tensiunea a fost produsă de spiritul mason al oamenilor politici de factură democratică și străini de aspirațiile neamului. Neamul a stat însă totdeauna alături de Biserică în atitudinea de protest. Curentele naționaliste, toate, s-au declarat în același timp creștine. În România numai antinaționalismul este anticreștin”¹⁴.

De o mare importanță pentru cunoașterea spiritualității unui popor este literatura religioasă populară pe care fiecare persoană începe să o cunoască încă din fragedă copilărie. Cărțile populare reprezintă o adevărată comoară pentru oamenii de rând ce caută valorile credinței creștine păstrate în ortodoxie. „Duhul Bisericii noastre transpiră prin toate acele cărți, prin care se perindă ca într-un panoptic toată lumea ideilor noastre creștine. Dumnezeu, Iisus Hristos, Maica Domnului, Tainele, Apostolii, sfinții, icoanele, minunea, virtutea smereniei, lupta cu păcatul, dragostea pentru toți oamenii, fie ei cât de păcătoși. Lumea aceasta este atât de organic una, încât nu e povestire religioasă tradițională din care să lipsească o cât de mică parte din ea”¹⁵. Toate virtuțile creștine pe care le propovăduiește Biserica noastră trebuie

¹³ IDEM, „Între Orient și Occident”, în: *Cultură și duhovnicie*, vol. II, pp. 806-807. Pentru prima dată articolul a apărut în *Telegraful român*, an LXXXIX, nr. 30, 20 iul. 1941, pp. 1-2. Semnat: DS.

¹⁴ IDEM, „Biserica Românească”, în: *Cultură și duhovnicie*, vol. III, p. 72. Pentru prima dată articolul a apărut în *Telegraful român*, an XC, nr. 11, 15 mart. 1942, pp. 1-2. Semnat: D. Stăniloae.

¹⁵ IDEM, „Literatura Religioasă Poporală”, în: *Cultură și duhovnicie*, vol. I, pp. 232-233. Pentru prima dată articolul a apărut în *Telegraful român*, an LXXX, nr. 33-34, 23 apr. 1932, pp. 3-4. Semnat: Diacon Dr. D. Stăniloae.

întruchipate în personaje încadrate în povestiri cu o largă circulație. Numai în acest fel se poate spera la luminarea credincioșilor prin adevăratele învățături ortodoxe strămoșești.

Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că Biblia a format temelia spiritualității românești și a reprezentat baza culturii noastre, chiar dacă la începuturi textul nu era redactat în limba română. „Precum creștinismul în general n-a început să existe numai din momentul în care acest text s-a fixat în scris, ci deodată cu predica apostolilor despre viața și opera lui Iisus Hristos, așa și creștinismul românesc și spiritualitatea creștină a neamului nostru, deci baza culturii lui, n-a așteptat transpunerea în scris a textului românesc al Scripturii, ci s-a alimentat începând cu veacuri înainte din textul românesc nescris al ei”¹⁶. Astfel se poate spune că poporul român a fost creștin prin Biserică, prin textul viu ce trăia în mijlocul comunității creștine de pe aceste meleaguri. Sfânta Scriptură a făcut parte din viața poporului român, moștenind înțelegerea textului sfânt prin predica apostolică și prin cuvintele înaintașilor.

Între articolele pe care Pr. Dumitru Stăniloae le-a mai scris pentru *Telegraful român* după 1989 se remarcă cele în care cultura și spiritualitatea românească sunt prezentate ca punte de legătură între Occident și Orient, idee ce marchează continuitatea în gândirea teologului român între perioada de tinerețe și cea a maturității, cu referire la prezentarea caracteristicilor esențiale ale poporului român. „Poporul nostru, rămas legat de popoarele din Răsărit, a păstrat credința creștină așa cum a primit-o la început, deci în forma ei precizată în scrierile Sfinților Părinți din Răsărit. Astfel, spiritualitatea, echilibrată și de largă sinteză a poporului nostru, nu se datorește numai prezenței lui geografice între Răsăritul și Apusul Europei și caracterului lui, pe de o parte latin, pe de alta răsăritean prin credința lui, ci și faptului că el și-a însușit de la începuturile existenței lui și și-a păstrat credința creștină originală, care reprezintă prin ea însăși un echilibru între deosebirea lui Dumnezeu de creație și prezența Lui în creație (...). Poporul român, crescut spiritual în mistica ortodoxă a luminii, nu în mistica occidentală a întunericului,

¹⁶ IDEM, „Biblia și sufletul românesc”, în: *Cultură și duhovnicie*, vol. II, p. 316. Pentru prima dată articolul a apărut în *Telegraful român*, an LXXXVI, nr. 37, 11 sept. 1938, pp. 1-2. Semnat: D. Stăniloae.

este un popor care se bucură de lumină, căci lumina este în planul fizic expresia rânduiei, iar în planul spiritual, expresia bunătății sau a relației armonioase, generoase a omului cu semenul său. Fața omului bun răspândește lumină. De aceea sfinții au în icoane capetele înconjurate de un nimb luminos. Omul bun este omul care zâmbește luminos în bucuria comuniunii¹⁷.

Volumul *Ortodoxie și românism*, publicat de Pr. Dumitru Stăniloae în anul 1939, adună în paginile sale articole apărute anterior în revista *Gândirea* și în ziarul *Telegraful român*, fără a avea „pretenția să înfățișeze o sinteză de idei pe marginea problemei actuale în spiritul doctrinei creștine ortodoxe, atât pentru că lipsesc din ea o mulțime de probleme, cât și pentru că articolele din ea ar mai trebui să fie rotunjite printr-o mai atentă cufundare în ele, pentru a se articula desăvârșit întreolaltă”¹⁸. În această carte, Pr. Stăniloae analizează mai multe păreri formulate în epocă de diferiți intelectuali care tratează în lucrările lor raportul ce există între credința creștin-ortodoxă și spiritualitatea poporului român. Este vorba despre cartea lui C. Rădulescu-Motru, *Românismul* (1936), despre controversa dintre publicația *Unirea* și Sextil Pușcariu, sau despre discuția dintre Nae Ionescu, Radu Dragnea și Dragoș Protopopescu în legătură cu naționalismul sub aspect moral.

Discuția despre raportul dintre creștinism și națiune trebuie să pornească de la adevărul că creștinismul se adresează persoanei, iar nu unei anume națiuni. Națiunile nu au conștiință pentru că nu sunt ipostasuri. Pe de altă parte, persoanele nu sunt separate unele de altele, viețuind și având necesități și idei comune. Persoanele sunt legate de Dumnezeu și, astfel, sunt legate și între ele, rămânând totuși unice, fără a fi izolate. Între uman și național există o strânsă legătură, neputând iubi națiunea dacă nu îți pui în valoare calitatea de ființă umană unică. „Umanitatea se află în adâncul firii tale naționale. Doar e fapt notoriu că imitatorii simțirilor și atitudinilor

¹⁷ IDEM, „Spiritualitatea echilibrată, de largă sinteză a poporului român”, în: *Cultură și duhovnicie*, vol. III, pp. 821-823. Pentru prima dată articolul a apărut în *Telegraful român*, an CLXI, nr. 25-26, 1 iul. 1993, pp. 1-2. Semnat: Pr. prof. dr. D. Stăniloae. „Cuvânt înainte” din broșura *Biserica și sectele*, Tesalonic, 1992.

¹⁸ IDEM, *Ortodoxie și românism*, Tiparul tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1939, p. 393. (Nu vom menționa anul sau publicația în care au apărut articolele adunate în acest volum, ele formând, chiar în intenția autorului, o carte individuală).

străine sunt mai puțin umani, pentru că trăiesc la suprafață. Un român înțelege și iubește oameni de alt neam nu printr-o depășire a realității sale de român, printr-o coborâre undeva în substratul pur uman al personalității sale, ci rămânând român”¹⁹. Ortodoxia, categorie esențială a românismului, se adresează omului întreg și, în același timp, tuturor oamenilor indiferent de moștenirea lor națională. „Națiunile sunt, după cuprinsul lor, eterne în Dumnezeu. Dumnezeu pe toate le vrea. În fiecare arată o nuanță din spiritualitatea Sa nesfârșită. Le vom suprima noi, vrând să rectificăm opera și cugetarea eternă a lui Dumnezeu? Să nu fie! Mai degrabă vom ține la existența fiecărei națiuni, protestând când una vrea să oprime sau să suprima pe alta și propovăduind armonia lor, căci armonie deplină este și în lumea ideilor dumnezeiești”²⁰.

În conturarea raportului dintre românism și ortodoxie, Pr. Stăniloae pornește de la cartea *Românismul* scrisă de Rădulescu-Motru, în care se afirmă că între cele două elemente nu există nicio legătură, chiar dacă în trecut acestea au fost de nedespărțit. În ciuda unor asemenea afirmații, trebuie notat faptul că, fără a renunța la universalitatea ce-i este caracteristică, ortodoxia produce adevărate transformări interioare în sufletele celor cărora se adresează, efectele ei producându-se atât la nivelul persoanei, cât și al națiunii. Ortodoxia reprezintă „ritmul în care se regăsește însăși suflarea cea mai autentică a vieții totale, a vieții în dorire spre progresul prin care se vindecă răul care a rănit-o și prin care se înalță spre perfecțiunea care este adevărata ei stare de normalitate. Ortodoxia este adevărata entelechie a vieții, drumul drept al ei, legea care o duce spre idealul cuprins virtual în real”²¹. Între sufletul românesc și ortodoxie este o strânsă legătură ce se poate vedea în toate aspectele vieții acestei națiuni, începând cu viața de zi cu zi a satului. Legăturile românului cu natura înconjurătoare fac parte din structura interioară a sufletului românesc, această legătură fiind o influență a ortodoxiei. „Românul are două pasiuni mari: pământul și credința. Sunt cele două realități organice și esențiale ale

¹⁹ IBIDEM, p. 12.

²⁰ IBIDEM, p. 44.

²¹ IBIDEM, p. 66.

vieții. Românul simte că din ele îi curge seva. Din pământ, viața trupului, din Dumnezeu viața sufletului”²².

Ortodoxia este cea care îi dă românului sentimentul de unire mistică cu întreg cosmosul și de respect față de tot ceea ce-l înconjoară. Tot din ortodoxie derivă și ospitalitatea românului, sentimentul că trebuie să se dăruiască total aproapelui său. Românul nu este singuratic și nici egoist. El consideră societatea ca o modalitate prin care se împlinește sub toate aspectele vieții, atât exterior, cât și interior. Românul concepe societatea după raportul pe care el îl are cu Biserica și după învățătura sa despre Sfânta Treime. „Poporul cel mai pătruns de spiritualitatea ortodoxă se dovedește cel român. El s-a născut creștin. El n-are la bază o altă structură religioasă, care s-o tulbure pe cea ortodoxă. Însuși faptul că a trăit atâta vreme ferit de alte curente spirituale, numai în credința creștină, a contribuit la deplina cristalizare a sufletului în sensul ei”²³.

Dacă cineva ar căuta trăsătura esențială a românului, aceasta ar fi armonia în care trăiește cu tot ceea ce-l înconjoară, cu toate persoanele, cu sine însuși și cu Dumnezeu. Aproximarea de ortodoxie reprezintă apropierea de noi ca persoane create după chipul lui Dumnezeu. „Lupta pentru mărirea neamului pe linia virtuților creștine, nu e decât lupta pentru preamărirea lui Dumnezeu în făptură. Iar când accentuăm elementul ortodox din firea românească, arătăm un motiv în plus pentru necesitatea ca neamul nostru să rămână pe linia ortodoxă, dacă vrea să nu decadă din românism și în general dintr-o situație superioară în una inferioară”²⁴.

Pornind de la un discurs al lui Sextil Pușcariu, în care se accentua faptul că poporul român realizează o fuziune între latinitate și ortodoxie, având astfel un fond unic, Pr. Stăniloae critică pe cei ce în revista *Unirea* încercau să demonstreze contrariul în virtutea faptului că, dacă suntem latini, atunci trebuie să fim catolici sau uniți. „Ortodoxia ni se înfățișează, mai ales în urma experiențelor ultimului veac de aprigă imitație a Apusului, ca singurul factor susținător și creator de originalitate etnică în cadrul latinității. Poporul român se bucură, datorită sintezei dintre latinitate și ortodoxie, de privilegiul

²² IBIDEM, p. 74.

²³ IBIDEM, p. 87.

²⁴ IBIDEM, p. 119.

unor însușiri spirituale și al unei culturi unice, de un deosebit farmec. Aceasta se vede și din faptul că tendințele moderne de-a subția pecetea ortodoxiei de pe latinitatea noastră, din limba noastră, din cultura noastră, amenință să alunge tot farmecul firii noastre. Ortodoxia reprezintă în firea noastră aburul mistic, senzația misterului”²⁵. La poporul român se observă cel mai bine existența bipolară cu elemente specifice atât Occidentului, cât și Orientului, observabile în toate aspectele vieții românilor, în literatură, în portul de zi cu zi sau în vorbirea obișnuită. Latinitatea și ortodoxia sunt cele două caracteristici esențiale ale poporului român. În acest sens, „la niciun popor ortodox, forma aceasta de creștinism nu dă o sinteză atât de interesantă și de fermecătoare ca la cel român, datorită latinității lui. Și la puține popoare ortodoxe, formează ortodoxia în atât de mare măsură un element absolut necesar pentru diferențierea lui, pentru salvarea originalității lui, ca la cel român. Încât trebuie să socotim ca o deosebită binecuvântare faptul că întrunim cele mai alese condiții pentru a crea o cultură de o originalitate bine reliefată”²⁶.

În disputa de idei cu privire la definirea raportului dintre ortodoxie și naționalism s-au angajat personalități ca Nae Ionescu, Radu Dragnea sau Dragoș Protopopescu. Ultimii doi susțineau faptul că a fi naționalist este echivalentul păcatului, scăparea de acesta fiind posibilă doar prin ortodoxie. Nu națiunea este păcătoasă, existența ei fiind ceva natural, ci gândirea grupului ce formează națiunea atunci când se vrea despărțit de alte grupuri cu aceeași pretenție. Ortodoxia este însă cea care gândește și lucrează pentru întreaga omenire ecumenic, fără a face deosebiri de neam și de rasă. Nae Ionescu susținea ideea că ne putem mântui încă din această lume, fiind în istorie, deci naționalismul trebuie să fie un lucru firesc și natural, astfel încât ortodoxia nu poate fi desprinsă de ideea de națiune. Pornind de la aceste idei, Pr. Stăniloae subliniază că „familia, națiunea, statul, împreună cu atitudinea pozitivă față de ele și cu mijloacele inevitabile prin care ne manifestăm această atitudine pozitivă: căsătoria și iubirea de familie, naționalismul și loialitatea cetățenească, sunt orânduiri mai presus de voia noastră, cărora trebuie să ne supunem și care sunt absolut necesare pentru

²⁵ IBIDEM, p. 133.

²⁶ IBIDEM, p. 142.

menținerea vieții”²⁷. În principiu, niciun naționalism nu mântuie și nici nu pierde pe nimeni, totul depinzând de credința celui ce făptuiește încă din această viață. „Ortodoxia nu este un sector al vieții, detașat de toate faptele și condițiile naturale ale omului. Ea nu este numai în biserică, sau numai cărturărie universalistă, sau sistem de sfere cristaline plutind pe deasupra valurilor vieții, neatins de ele și neintervenind în ele. Ea este forță amestecată în totalitatea faptelor și situațiilor omenești, mântuind pe om nu întrucât îl scoate din ele, ci întrucât acela lucrează în ele după harul ei. Dacă e drept până la un loc că neamul acoperă sectorul ortodoxiei, dând unei forme universale în anumite privințe un colorit propriu, la rândul ei și ortodoxia cea universală acoperă întreg pe fiecare neam care-i aderă”²⁸.

3. Spațiul mioritic în disputa dintre Lucian Blaga și Pr. Dumitru Stăniloae

3.1 Spațiul mioritic în filosofia lui Lucian Blaga

Un capitol important al filosofiei blagiene este ocupat de teoria culturii, lucrarea *Spațiul mioritic* fiind o aplicare a teoriilor generale formulate de filosoful român în studiile anterioare la realitatea și fenomenul cultural românesc. „Este pentru prima oară că stilul românesc este privit prin prisma filosofică și în cadrul unei filosofii a culturii, pentru întâia oară că el este încadrat într-o viziune filosofică despre cultură”²⁹.

Spațiul mioritic este spațiul orizontului ondulat, specific poporului român, purtând acest nume deoarece este cadrul celei mai importante creații poetice: *Miorița*. Spațiul mioritic exprimă articulațiile unui suflet ca „sine”, o nădejde și o deznădejde, acesta fiind spațiul ondulat în succesiunea de reliefuri ce o implică, exprimând un suflet în permanentă alternanță de accente. Studiind

²⁷ IBIDEM, pp. 164-165.

²⁸ IBIDEM, pp. 177-178.

²⁹ OVIDIU DRIMBA, *Filosofia lui Lucian Blaga*, Casa de editură Excelsior, București, 1995, p. 62. G. Călinescu nota despre *Spațiul mioritic* blagian: „Studiul ar avea mai multă aplicație sociologică și documentară, decât doctrinară. Din păcate, materialul documentar e foarte redus și impresia este că autorul cunoaște superficial istoria patriei și spiritualitatea ei (...). Luciferic, mioritic, izvodal, stihial, anabastic, catabastic, toate acestea ajung un joc de cuvinte care a și avut în publicistică un efect egal hermetismului suprarealist” (G. CĂLINESCU, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Fundația culturală Ideea Europeană, București, 2004 pp. 952-953).

stilurile spiritualităților creștine, așa cum se pot identifica la diferite popoare, Lucian Blaga afirmă că „stilul, atribut în care înflorește substanța spirituală, e factorul imponderabil prin care se împlinește unitatea vie într-o varietate complexă de înțelesuri și forme. Stilul, mănunchi de sintagme și motive, pe jumătate tănuite, pe jumătate revelate, este coeficientul, prin care un produs al spiritului uman își dobândește demnitatea supremă, la care poate aspira”³⁰. În viziunea lui Blaga, românul viețuiește într-un spațiu matrice cristalizat, trăind „inconștient, pe «plai», sau mai precis în spațiul mioritic, chiar și atunci când, de fapt și pe planul sensibilității conștiente trăiește de sute de ani pe bărăgane. Șesurile românești sunt pline de nostalgia plaiului. Și de vreme ce omul de la șes nu poate avea în preajmă acest plai, sufletul își creează pe altă cale atmosfera acestuia. Cântecul ține loc de plai. Solidaritatea sufletului românesc cu spațiul mioritic are un fel molcom, inconștient, de foc îngropat, nu de efervescență sentimentală sau de fascinație conștientă”³¹.

Blaga vorbește despre mai multe spiritualități creștine, iar nu despre una singură, unitatea aparținând utopiei, visului, frumosului, o unitate a creștinismului existând doar la început. Pe măsură ce s-a răspândit, creștinismul s-a modelat firii, caracterului unui anumit popor sau grup de popoare, făcându-și apariția cele trei confesiuni: ortodoxia, catolicismul și protestantismul. „Suntem convinși că deosebirile cele mai esențiale dintre spiritualitatea catolică, evanghelică și ortodoxă sunt mai mult de «stil» decât de «idee»”³². Ortodoxia se caracterizează prin predilecția organicului, făcând din Biserică - Casa Domnului. Tot ce este organic este asimilat în raport cu transcendentul: viața, firea, pământul. Pe de altă parte, ortodoxia singură favorizează divizarea în națiuni, acceptând și o descentralizare a organizării bisericesti. Catolicismul rămâne indiferent, continuând să impună ca universală o limbă moartă;

³⁰ LUCIAN BLAGA, *Trilogia culturii*, Ed. Humanitas, București, 2011, p. 11.

³¹ IBIDEM, pp. 165-166.

³² IBIDEM, p. 187. Trebuie amintită aici și disputa ce a avut loc în epocă asupra raportului dintre ortodoxie și spiritualitatea românească, dispută ce i-a antrenat, printre alții, pe Nae Ionescu, Mircea Eliade, sau Mircea Vulcănescu, pornind de la *Prefața* pe care profesorul Nae Ionescu a scris-o cărții lui Mihail Sebastian, *De două mii de ani...* Deși nu s-a implicat în aceste discuții, ideile lui Lucian Blaga sunt în consonanță cu preocupările intelectualilor din perioada interbelică, cu precădere asupra identității naționale.

pentru protestanți ideea de națiune este o problemă de alegere liberă. Ortodoxia se caracterizează printr-o cultură spontană, anonimă, populară, folclorică. Însă, caracteristica esențială a spiritualității ortodoxe o identifică Bлага în „sofianic” – raportul omului cu transcendentul. Elemente sofianice le descoperă filosoful în baladele populare *Miorița* și *Meșterul Manole*³³, acolo unde teme păgâne au primit valențe creștine.

Sofianicul este prezent și dincolo de viața religioasă, în construcția caselor, în ornamentica populară, în atitudinea față de istorie, sau în refuzul de a se organiza pe plan social și politic. În cele din urmă, ortodoxia este, la fel ca și celelalte spiritualități creștine, bipolară, orientată atât spre transcendent, cât și spre vremelnice, spre immanent. Tocmai prin felul în care se prezintă această dublă poziționare se definește caracteristica esențială a ortodoxiei prin care se diferențiază de celelalte confesiuni creștine. „Întâi: în cadrul «vremelniceii» duhul ortodox își îndreaptă preferințele spre categoriile și lotul organicului. Și al doilea: «transcendentul» e închis în ortodoxie ca fiind coborât, iar lumea ca un «receptacol». Această dublă orientare, ce diferă prin ambele ei aspecte de orientările spirituale de aiurea, conferă ortodoxiei înfățișarea măreață a unui fenomen de originală și înaltă anvergură. Profilul magnific al unui asemenea fenomen poate să intereseze prin sine însuși. Cu atât mai mult acest profil va interesa gândirea românească. Înțelegerea fenomenului contribuie din plin și la înțelegerea culturii populare românești, în cadrul căreia determinantele stilistice ale ortodoxiei au găsit o înflorire și dincolo de ceea ce este dogmatic și canonic fixat”³⁴.

Alături de notele specifice culturii naționale, originalitatea unui popor se caracterizează și prin felul în care a asimilat teme și motive de largă circulație. Și în acest sens literatura română reprezintă un depozit ce încă nu a fost studiat așa cum trebuie, mai ales atunci când vine vorba de teme sacrale care se găsesc în literatura din întreaga lume. „Toate aceste variațiuni pe teme sacrale au o semnificație fie de adâncire, fie de lărgire, fie de inversare a perspectivelor temelor sacrale. O mai atentă studiere a materialului folcloric, după teme, ar scoate la iveală linia de mișcare proprie spiritului nostru etnic. S-ar vedea degrabă că poporul românesc nu

³³ IBIDEM, pp. 227-230.

³⁴ IBIDEM, p. 234.

s-a juruit motivelor sacrale, ci își merge drumul său interior, înscris în structura ce-l diferențiază de alte popoare. Cultura biblică și bisericească sunt asimilate în spirit creator”³⁵. În viziunea lui Blaga, felul în care se produce acest fenomen ne aproprie de popoarele balcanice și ne diferențiază de cele apusene. Dacă se poate vorbi totuși de o caracteristică esențială a spiritualității românești, aceasta este reprezentată de categoria „dorului”, dorul, prezent în toate creațiile românilor reprezentând o „aspirație trans-orizontică, existență care în întregime se scurge spre «ceva»”³⁶.

Ceea ce caracterizează filosofia lui Blaga cu privire la spiritualitatea poporului nostru este apriorismul românesc. „În ciuda influențelor care-și dispută inutil pământul nostru, în ciuda interferențelor care își fac jocul nestatornic în țara și în sufletul poporului nostru, există un «românism», în înțelesul superior al unui complex, sau al unei constelații, cu totul aparte, de determinante spirituale. Dincolo și mai presus de misterul sângelui, românismul e un patrimoniu stilistic, alcătuit în parte din determinante ce-i aparțin exclusiv, în parte dintr-un raport intim, de natură funcțională și de dozaj, al unor determinante care-l depășesc. Există o vie matrice stilistică, în lumina căreia românismul ne apare ca un ansamblu, conturat din latențe și realizări”³⁷.

Notele definitorii ale acestui românism sunt complexe și, deși diversificate, formează un tot unitar: orizontul spiritual ondulat, mioritic, și un orizont de avansare legănată în timp; sentimentul destinului trăit ca ondulat, ca o alternanță de suișuri și coborâșuri, de dealuri și văi; categoriile organicului; tendința spre sofianic; orientarea spre forme geometrice și stihiale; dragostea de pitoresc;

³⁵ IBIDEM, p. 241.

³⁶ IBIDEM, p. 283.

³⁷ IBIDEM, p. 323. Definind matricea stilistică, Lucian Blaga nota: „Cât privește factorii primari, să reținem de o parte discontinuitatea lor și posibilitatea de a varia independent unul de celălalt, și să reținem de altă parte puțința acestor factori de a alcătui mănunchiuri de-o apreciabilă stabilitate. O astfel de constelație de factori, de-o considerabilă rezistență interioară, se poate statornici în inconstientul uman, dobândind deci funcția unui complex determinant. Structura stilistică a creațiilor unui individ, sau ale unei colectivități, poartă pecetea unui asemenea complex inconstient. Propunem pentru denumirea unui astfel de complex termenul de «matrice stilistică»” (p. 141).

simțul măsurii și al întregului. Toate aceste caracteristici se adună ca într-un mănunchi, dar în surdină, în discreție desăvârșită. Totuși, din cauza vitregiilor vremii, matricea stilistică românească nu s-a putut manifesta în întreaga ei plenitudine, așteptând momentul să se manifeste deplin. „Examenul atent și stăruitor al culturii noastre populare ne-a dus la concluzia reconfortantă despre existența unei matrice stilistice românești. Latențele ei, întrezărite, ne îndreptățesc la afirmația că avem un înalt potențial cultural. Tot ce putem ști, fără temerea de a fi dezmințiți, este că suntem purtătorii bogați ai unor excepționale posibilități. Tot ce putem crede, fără de a săvârși un atentat împotriva lucidității, este că ni s-a dat să luminăm cu floarea noastră de mâne un colț de pământ. Tot ce putem spera, fără de a ne lăsa manevrați de iluzii, este mândria unor inițiative spirituale, istorice, care să sară, din când în când, ca o scânteie. Și asupra creștetelor altor popoare. Restul e... ursită”³⁸.

3.2 Spiritualitate românească și ortodoxie în cartea *Poziția Domului Lucian Blaga față de Creștinism și Ortodoxie*

O carte mult controversată, care a stârnit discuții nu numai în epoca³⁹ în care a apărut, este cea publicată de Pr. Dumitru Stăniloae

³⁸ IBIDEM, p. 327.

³⁹ Pornind de la cartea Pr. Stăniloae, Lucian Blaga a scris un pamflet, *De la cazul Grama la tipul Grama*, publicat în luna iunie a anului 1943 în revista *Saeculum*. Alexandru Tănase este de părere că tipul Grama reprezintă tabăra ortodoxă, în frunte cu Nichifor Crainic (ALEXANDRU TĂNASE, *Lucian Blaga – Filosoful poet, poetul filosof*, Editura Cartea românească, București, 1977, p. 15). De aceeași părere este și Dumitru Micu: „Dacă Nichifor Crainic se mulțumește să-și enunțe rezervele în treacăt, D. Stăniloae expune (bineînțeles, critic) *Poziția Domului Lucian Blaga față de Creștinism și Ortodoxie* pe spațiul unui întreg volum (...). La nici una dintre citatele întâmplări, și nici la altele, sincrone, Blaga n-a răspuns direct, dar în *Saeculum* denunță, cum s-a văzut, chiar din primul număr, directivele ortodoxiste ca încercări «de a interzice orice gândire filozofică-metafizică de o semnificație creatoare» și tot acolo face «tipului Grama» în care, după toate indiciile, a voit să încadreze pe D. Stăniloae (poate și pe Crainic), un portret satiric memorabil, valid în sine, indiferent de persoanele ce i-au slujit drept model, capodoperă de portretură grotească” (DUMITRU MICU, *op. cit.*, pp. 369-370). Chiar dacă Lucian Blaga a scris pamfletul având în vedere mai mulți adversari, el se referă, în special, la Pr. Dumitru Stăniloae și la lucrarea publicată de acesta. Trebuie amintit însă și

în anul 1942, *Poziția Domnului Lucian Blaga față de Creștinism și Ortodoxie*. Chiar și în zilele noastre volumul a trezit numeroase comentarii. Astfel, în *Cuvântul înainte* al cărții *O ontologie a iubirii – Subiect și Realitate Personală supremă în gândirea teologică a părintelui Dumitru Stăniloae*, Mitropolitul Nicolae Corneanu nota: „Elementelor semnalate de autor, constituind «o limită serioasă în gândirea părintelui Stăniloae» le-am adăuga, fie-ne permis, modul aproape barbar de a-l desființa pe unul dintre cei mai mari gânditori români, Lucian Blaga, singurul care a creat un sistem propriu de gândire, pe motiv că ideile din scrierile sale «dăunează profund existenței creștinismului și ortodoxiei, dacă ar fi însușit de tineretul chemat mâine la conducerea destinelor naționale»⁴⁰.

Cartea scrisă de Pr. Stăniloae are șapte capitole și abordează întreaga filosofie blagiană pusă față în față cu creștinismul și, mai ales, cu ortodoxia, capitolele apărând pentru prima dată în *Telegraful român* între 19 mai-2 iunie 1940 și 31 mai-16 august 1942⁴¹. În legătură cu importanța acestei lucrări, Remus Rus remarcă: „În avântul confruntărilor de idei, autorul nu a determinat doar locul pe care gândirea filosofică îl deține în funcție de teologie, ci a formulat, cu deosebită perspicacitate, modul în care religia trebuie abordată și înțeleasă și prin aceasta, având în vedere universalitatea fenomenului religios și varietatea lui, a trasat liniile unei autentice teologii a religiilor⁴². În ceea ce privește felul în care a reacționat Blaga în această polemică ca și în majoritatea discuțiilor pe care le-a avut cu diferiți gânditori din epocă, Ovidiu Papadima nota:

faptul că Nichifor Crainic a scris și el un pamflet împotriva lui Blaga, intitulat *Iulian Apostatul*, publicat în revista *Gândirea*, XXII, nr. 3, martie 1943, pp. 173-174.

⁴⁰ NICOLAE CORNEANU, *Cuvânt înainte. Recomandare de suflet*, în: SILVIU EUGEN ROGOBETE, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitate Personală supremă în gândirea teologică a părintelui Dumitru Stăniloae*, Cu un cuvânt înainte de ÎPS Nicolae, Mitropolitul Banatului, Traducători: Anca Dumitrașcu și Adrian Guiu, Ed. Polirom, Iași, 2001, p. 5.

⁴¹ Preotul Profesor DUMITRU STĂNILOAE, *Cultură și duhovnicie*, Vol. II (1937-1941), pp. 623-646, Vol. III (1942-1993), pp. 105-245.

⁴² Prof. Dr. REMUS RUS, *Spre o teologie a religiilor în viziunea Păr. Prof. D. Stăniloae*, în: *Persoană și Comuniune. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, din inițiativa Pr. Prof. Decan Dr. Mircea Păcurariu, sub îngrijirea Diac. Asist. Ioan I. Ică jr, Editura și tiparul Arhiepiscopiei ortodoxe Sibiu, 1993, p. 521.

„Polemicele lui Blaga ar putea constitui singure un capitol savuros și instructiv (...). A fost dur și cu trăsături excesiv îngroșate, în polemica cu filosoful remarcabil, care a fost C. Rădulescu-Motru (...). Nici în discuția cu profesorul universitar D. Stăniloae – coleg cu el la Universitate și în paginile *Gândirii* –, n-a fost prea elegant, deși, pe un teren ca al dogmelor creștine, discuțiile puteau fi mai calme”⁴³.

Cartea teologului român a fost scrisă ca urmare a unui interviu acordat de Lucian Blaga ziarului *Viața*, din 26 mai 1942, în urma publicării operei *Religie și Spirit*, lucrare ce a stârnit reacții din partea teologilor și, mai ales, a gândiriștilor. În acest interviu filosoful român afirma: „Ortodoxia nu este decât o parte din acest românesc... Nu înseamnă că ortodoxia nu-și are valoarea ei, dar nu trebuie să limităm spiritualitatea românească la o singură formă, când e atât de complexă... Ortodoxia este o religie care a fost asimilată de spiritualitatea românească, originea ei fiind grecească și bizantină”⁴⁴. Această idee pornește de la concepția lui Blaga după care religia este creația spiritului uman și al unui anumit stil abisal, fiind autorealizarea și autodepășirea ființei umane. Pr. Dumitru Stăniloae îi dă dreptate filosofului, spunând că nimeni n-a confundat ortodoxia cu românismul, ci doar cu o parte a lui. Dar, continuă teologul, „ortodoxia, în viața românismului, chiar dacă e numai o parte, e o parte ce-și pune pecetea pe întregul românism și prin urmare filosofia D-sale, atacând ortodoxia românească, e potrivnică românismului”⁴⁵. Filosofia blagiană neagă Revelația divină, punctul central al ortodoxiei.

Ideile lui Lucian Blaga cu privire la *Spațiului mioritic* sunt tratate de Pr. Dumitru Stăniloae în capitolul al VII-lea al cărții, *Ortodoxia românească și mitul Domnului Blaga*, în care teologul român remarcă: „Răsăritul ortodox nu e dominat numai de convingerea că transcendentul coboară, ci și de conștiința că el nu coboară decât dacă omul se silește prin eforturile proprii să se facă apt să-l primească. E o

⁴³ OVIDIU PAPADIMA, *Era un vultur de mari înălțimi constrâns să umble pe jos*, în: I. Opreșan, *Lucian Blaga printre contemporani*, Dialoguri adnotate, Ediția a II-a, revizuită, augmentată, necenzurată, Ed. Saeculum, Ed. Vestala, București, 1995, p. 367.

⁴⁴ LUCIAN BLAGA *apud* DUMITRU STĂNILOAE, *Poziția domnului Lucian Blaga față de Creștinism și Ortodoxie*, Ed. Paideia, 1997. Pentru prima dată cartea a fost publicată la Sibiu – Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1942 – retipărire din *Telegraful Român* (1940, 1942), pp. 8-9.

⁴⁵ DUMITRU STĂNILOAE, *Poziția domnului Lucian Blaga față de Creștinism și Ortodoxie*, p. 15.

continuă sinergie, o coborâre armonică și permanentă între voia omului și harul divin⁴⁶. Abordarea Pr. Stăniloae are în vedere notele distinctive ale ortodoxiei românești, așa cum sunt ilustrate de filosoful român, puse în comparație cu elementele ortodoxiei adevărate. „Vom recunoaște de la început că în cartea *Spațiul mioritic* se cuprind lucruri remarcabile despre specificul românesc și ortodox. Faptul acesta ne arată că atunci când dl. Blaga s-a aplecat cu dragoste asupra duhului autohton, lăsându-l pe acela să grăiască, fără să-l înăbușe cu pretențiile unei filosofii individualiste, a reușit să ne dea pagini minunate, în care întreg românismul își recunoaște ceva din chipul lui și care i-au creat d-lui Blaga gloria de filosof al specificului nostru etnic și ortodox⁴⁷. Cu toate acestea, există multe inconsecvențe între ideile lui Blaga cu privire la ortodoxismul românesc și adevărata credință creștin ortodoxă. Urmează o atentă analiza a concepției filosofului cu privire la raportul dintre, pe de o parte, stil, fatalismul stilistic și religie, respectiv ortodoxia românească.

În *Spațiul mioritic* Blaga vorbește despre transcendentul care coboară, ce reprezintă elementul specific ortodoxiei românești. Pentru filosof, ortodoxul este o ființă inactivă și pasivă care așteaptă coborârea transcendentului. Pr. Stăniloae vede în această părere nimic altceva decât concepția predestinației specifică lumii protestante și, mai ales, calvinismului. În ortodoxie nu numai transcendentul coboară, ci și omul se silește, prin eforturi personale, să ajungă la transcendent, indiferentismul moral nefiind specific credinței ortodoxe. „Nu prin subconștient e credincios răsăriteanul, cum afirmă dl. Blaga, ci printr-o victorie continuă asupra tuturor patimilor și gândurilor ce pornesc din subconștient, printr-o victorie a treziei, a spiritului, asupra subconștientului⁴⁸. În viziunea Pr. Stăniloae, Lucian Blaga face o mare confuzie între creștinismul apusean, catolic și protestant, și cel răsăritean, majoritar ortodox: în Răsăritul ortodox, nu numai transcendentul coboară, ci și omul încearcă prin forțele proprii să ajungă la Dumnezeu. Marele Anonim al lui Blaga este total diferit de Dumnezeu creștinilor ortodocși. În concluzie, „filosofia d-lui Blaga se vădește a purta nu numai pecetea filosofiei germane, ci și a protestantismului german, în care aceea își

⁴⁶ IBIDEM, p. 139.

⁴⁷ IBIDEM, pp. 135-136.

⁴⁸ IBIDEM, p. 140.

are substratul. Subiectivismul filosofiei germane, ca individualism și neîncredere în putința de a cunoaște realitatea și de a intra în comuniune cu ea, nu e specific ortodoxiei, ci își are izvorul în protestantismul pesimist al lui *sola fide*, care afirmă că toate puterile cognitive și etice ale omului sunt definitiv distruse prin păcat”⁴⁹.

Lucian Blaga accentuează faptul că ortodoxia este sofianică, în timp ce Pr. Stăniloae susține că filosofia blagiană este antisofianică. Mai mult decât atât, această gândire este antiortodoxă și antiromânească, având ca punct de plecare filosofia monadelor. „Dar pe Blaga nu-l interesa faptul că nu era considerat gânditor creștin și ortodox! Dimpotrivă: se declara el însuși un eterodox – arătând totodată că și gândirea populară, filosofia poporului nostru, include filoane clare de eterodoxie”⁵⁰.

4. Sfinți și sfințenie în spațiul românesc

Traducând și publicând în anul 1979 *Filocalia*, volumul VIII, Pr. Dumitru Stăniloae a introdus și un număr considerabil de pagini *Din istoria isihasmului în Ortodoxia românească*, înlăturând astfel prejudecățile istoriei cu privire la lipsa spiritualității filocalice pe teritoriul țării noastre, așa cum erau prezentate datele într-o traducere germană ce se ocupa de istorie isihasmului doar în Biserica greacă și în cea rusă. Autorul german menționează însă că *Filocalia* a ajuns în Rusia prin Moldova, fără a insista însă pe această informație și pe faptul că Paisie Velicicovschi a găsit în Moldova o formă încheată de monahism ce avea o tradiție filocalică de lungă durată, cu un accent deosebit pe rugăciunea lui Iisus. „Tocmai datorită acestei existențe de sine a țărilor române și unei dezvoltări a vieții mănăstirești, pe care au putut-o menține ele, și copierii bogate de manuscrise de spiritualitate ortodoxă, iar mai târziu tipăririi de cărți cu acest conținut, din care unele puteau fi trimise și la celelalte popoare ortodoxe, s-a putut menține neîncetat spiritualitatea Sfinților Părinți în acest monahism. Aceasta, la rândul ei, a făcut ca și în creația teologică românească să se mențină linia veche patristică, printr-un Neagoe Basarab, prin Varlaam, Dosoftei, Dimitrie

⁴⁹ IBIDEM, p. 144.

⁵⁰ OVIDIU DRIMBA, *Un mare creator este ca o catedrală gotică*, în: I. OPRÎȘAN, *op. cit.*, p. 283.

Cantemir, în vreme ce teologia greacă și rusă a oscilat între influența catolică și cea protestantă (...)"⁵¹.

Istoria isihasmului românesc este îndelungată în timp, documentele scoțând la iveală forme ale monahismului isihast pe aceste meleaguri ce datează din cele mai vechi timpuri. Patericul românesc cuprinde numeroase figuri ale călugărilor isihasti români, semn că nu se poate stabili o dată precisă începând cu care să se poată vorbi de introducerea spiritului filocalic în Biserica Ortodoxă Română. Isihasti și sihaștrii au trăit în provinciile românești având o continuitate neîntreruptă până în zilele noastre. „Lucrul acesta se explică din faptul că în țările române isihasmul și spiritualitatea filocalică în general s-a introdus încă din secolul XIV și a rămas o realitate neîntreruptă în tot timpul următor, ca și în Athos, datorită unei anumite existențe de sine stătătoare pe care au putut-o păstra aceste țări și datorită legăturilor lor strânse cu muntele Athos”⁵².

Între sfinții români cunoscuți în întreaga lume creștină un loc aparte îl ocupă călugării sciți daco-romani ce s-au făcut remarcați în principalele dispute teologice din primele secole creștine, mai ales cu referire la controversile hristologice iscate după Sinodul IV ecumenic de la Calcedon. Formula pe care ei o susțineau era: „Unul în Treime a pățimit cu trupul”. Această exprimare dogmatică a călugărilor daco-romani era atât împotriva monofiziților, cât și a nestorienilor, afirmând atât ipostasul divin al lui Hristos, cât și faptul că Acesta Și-a însușit firea noastră cu tot ce avea ea. Formula a ridicat multe semne de întrebare și le-a pricinuit călugărilor multe suferințe, fiind nevoiți de mai multe ori să dea socoteală și chiar să fie nevoiți să plece în exil în urma disputelor între gândirea occidentală și cea orientală. Cu toate acestea, formula lor a răzbit și a fost preluată, sub o formă modificată, în Sfânta Liturghie, la Antifonul II. Cea mai

⁵¹ PR. PROF. DR. DUMITRU STĂNILOAE, *Isihăștrii sau sihaștrii și rugăciunea lui Iisus în tradiția ortodoxiei românești*, în: *Filocalia sau Culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, Volumul VIII, Traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1979, pp. 556-557. Această adevărată *Filocalie românească* a fost reluată într-un volum separat: *Din istoria isihasmului românesc*, Studiu, introducere, traducerea textelor și note de Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Membru al Academiei Române, Ed. Scripta, București, 1992.

⁵² IBIDEM, p. 556.

importantă contribuție a călugărilor daco-romani a fost aceea că au făcut distincția clară între natură și persoană, cu implicații deosebite în înțelegerea Sfintei Treimi, dar și a relațiilor între oameni și între aceștia și Dumnezeu. Dumnezeu a coborât din cer pe pământ pentru oameni, accentuând iubirea nesfârșită a Lui pentru noi. „Poată că această situare pe poziția de mijloc, sau de cumpănă echilibrată, care salva în înțelegerea lui Hristos iconomia Lui mântuitoare și marea milostivire a lui Dumnezeu față de oameni, le-a fost ușurată călugărilor daco-romani și de spațiul de mijloc între Orient și Occident în care au trăit ei, împreună cu toată populația traco și daco-romană. Ei vorbeau o limbă de origine latină, dar aveau legături deosebit de strânse cu Constantinopolul și prin el cu tot Orientul creștin. Ei au împlinit atunci o funcție de împăcare până la un loc între creștinismul răsăritean și cel apusean. Poate că aceasta este o misiune la care era chemat poporul daco-roman. Ei au fost ajutați în lupta pentru acest echilibru și în impunerea lui și de generalul Vitalian, originar din aceeași Scytia Minor și înrudit cu ei, și de împăratul Justinian, ridicat din aceeași traco-romanitate care umplea spațiul între Orient și Occident”⁵³.

În *Epilogul* pe care l-a scris volumului *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, Pr. Dumitru Stăniloae relua ideea IPS Nestor Vornicesu, Mitropolitul Olteniei, care nota că, în ciuda vitregiilor istorice cu care s-a confruntat poporul nostru de-a lungul zbuciumatei sale istorii, creștinismul românesc bimilenar a rodit sfinți pe aceste meleaguri, chiar dacă prima canonizare s-a consfințit destul de târziu, în anul 1955. „Sfinții români au existat însă în mod real și au fost recunoscuți ca atare de evlavie populară, cu toate că Biserica nu i-a canonizat formal și nu le-a dedicat anumite zile în calendar și de aceea faptele lor nu au fost laudate prin imne bisericești închinare lor”⁵⁴. Sfinții sunt în același timp locali, pentru că trăiesc într-un anumit loc, dar și universali, pentru credința lor universală. Este recomandat ca toate Bisericile ortodoxe să-și însușească sfinții Bisericilor surori. Pornind de la viețile sfinților

⁵³ IDEM, „Scrieri ale «călugărilor sciți» daco-romani din secolul al VI-lea”, în rev. *Mitropolia Olteniei*, nr. 3-4/1985, p. 244.

⁵⁴ IDEM, „Epilog”, în: *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, lucrare alcătuită din încredințarea Sfântului Sinod sub purtarea de grijă a Înalt Prea Sfințitului Nestor, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolit al Olteniei, Ed. IBMBOR, București, 1987, p. 675.

români, Pr. Stăniloae accentua importanța tuturor sfinților din Bisericele ortodoxe în prezentarea acestora ca un tot unitar în fața lumii. „După ce în secolul XIX s-a subliniat cu putere, în cadrul Bisericii Ortodoxe, conștiința națională a popoarelor, socotim că timpul nostru cere o subliniere a faptului unității lor ca popoare conștiente de ele, dar unite în valorile care le sunt comune, și în primul rând în conștiința că trăiesc în aceeași credință în Dumnezeu lucrător mai ales prin Tainele și prin sfinții lor. Dacă creștinismul întreg a intrat într-o mișcare de convergență ecumenică, de ce nu și-ar afirma Biserica Ortodoxă cu mai multă putere unitatea ei launtrică?”⁵⁵.

În realizarea acestui deziderat spiritual, Biserica Ortodoxă Română propune sfinți ce au trăit pe aceste meleaguri binecuvântate de Dumnezeu. Consemnarea lor în *Patericul românesc* este un act de recunoaștere a rolului pe care sfinții români îl au în rândul tuturor sfinților din Bisericele surori. Ei au trăit în Hristos, fiind întruchipări ale iubirii de Dumnezeu și de aproapele, slujind astfel în duhul Evangheliei. În același timp, *Patericul românesc* are menirea de a răspunde celor ce contestă sfințenia în rândul poporului român, pornind de la lipsa, pentru o lungă perioadă de timp, a canonizării oficiale în istoria Bisericii noastre. În cele din urmă, cartea ce adună viețile sfinților români „este menită să fie și pentru străinătate o carte de recomandare a spiritualității remarcabile și unice a Ortodoxiei românești, manifestată într-un mod superior, intens și neîntrerupt, atât pe terenul preocupării de desăvârșire personală, cât și pe terenul practic, de mare folos pentru nevoile poporului. Din ea se va putea convinge oricine că poporul român a dat dovadă și pe planul trăirii religioase de o mare și impresionată forță spirituală, atât în realizarea unor chipuri de mare sfințenie, cât și în practicarea unei pilduitoare iubiri de oameni. Se poate constata că și în poporul nostru dreptcredincios, Evanghelia s-a manifestat în mod impresionat în cele două mari direcții ale ei: iubirea curată de Dumnezeu, manifestată prin rugăciune și sfințenie, și iubirea de oameni, crescute amândouă din iubirea Tatălui care a trimis pe Fiul Său în lume ca om, și din jertfa Fiului Său pentru noi, pentru mântuirea noastră din păcat, din suferințele și moartea produsă de el. Patericul de față este o carte de aleasă trăire duhovnicească, dovedită cu fapte de numeroși

⁵⁵ IBIDEM, p. 677.

slujitori ai Ortodoxiei românești, care reflectă înalta spiritualitate a dreptcredincioșilor Bisericii noastre”⁵⁶.

5. Privire asupra culturii române în lucrarea *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*

De un deosebit interes în analiza contribuțiilor aduse de Pr. Dumitru Stăniloae la cunoașterea realităților spirituale românești este volumul publicat în anul 1992 la Craiova, *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*⁵⁷. Dintre temele abordate de marele teolog român pe parcursul volumului se remarcă cele privitoare la diferențele dintre cultura individualistă și panteistă occidentală și spiritul de comuniune interpersonală al culturii românești, la echilibrul și armonia spiritului românesc, la locul pe care îl ocupă în cultura noastră ludicul, duiosia, ironia, dorul, omenia sau ospitalitatea, precum și abordări din perspectivă creștină a unor creații românești, așa cum sunt baladele *Miorița* și *Meșterul Manole*. Nu pot fi trecute cu vederea frumoasele versuri populare sau cele ale unor mari poeți români, așa cum este Mihai Eminescu, în care se observă strânsa legătură ce există între spiritualitatea poporului român și credința creștin-ortodoxă manifestată pe aceste meleaguri.

Peste teritoriul pe care s-a format poporul român au trecut în istorie mai multe popoare cu tendințe cuceritoare. În ciuda vicisitudinilor timpului, poporul român nu și-a părăsit niciodată teritoriul în care s-a format. „Spațiul pe care-l locuiește s-a imprimat în ființa lui”⁵⁸, iar pe cei care au venit aici a încercat să-i integreze într-un fel de viață specifică numai lui vreme de secole întregi de spiritualitate. Această idee se desprinde și din versurile lui Mihai Eminescu din *Scrisoarea III*: „Iar noi locului ne ținem,/ Cum am fost așa rămânem”. Românul se mișcă ușor pe teritoriul de care este legat organic și simte că acest spațiu este indispensabil vieții lui spirituale. „El constată, astfel, că spațiul țării sale este o unitate complexă, armonioasă și generoasă de munți, de dealuri, de văi, de șesuri, de

⁵⁶ IDEM, „Prefață”, la: Arhimandrit IOANICHIE BĂLAN, *Patericul românesc. 1. Ce cuprinde viața și cuvintele unor sfinți și cuvioși părinți ce s-au nevoit în mănăstirile românești (secolele III-XX)*, Ediția a VI-a, revăzută și îngrijită de Arhim. Petru Bălan, Ed. Mănăstirea Sihăstria, 2011, p. 8.

⁵⁷ IDEM, *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1992.

⁵⁸ IBIDEM, p. 5.

păduri, de holde, de vii, de grădini. Nimic nu-i lipsește țării sale ca să fie o unitate complexă, multilaterală în chipurile și în darurile părților care o alcătuiesc și totuși moderată: generoasă la șes cu grânele și porumburile ei, generoasă la dealuri cu podgoriile și cu pomii ei, generoasă la munte cu pădurile, cu pajiștile ei bogate, hrănitoare de turme, generoasă în bogățiile subsolului ei. Nu e în ea nicio parte uscată, inutilă, obositoare, lipsită de farmec. Toată îl hrănește, îl odihnește și îl desfată⁵⁹. Chipul acestei țări atât de dragi stă în strânsă legătură cu chipurile celor apropiați, fiind o corelație între caracteristicile spirituale ale românului și mediul în care s-a născut și a trăit. În aceste condiții, spațiul țării sale este umanizat de prezența românească pe aceste meleaguri.

În însemnările cu privire la balada *Miorița*, Pr. Dumitru Stăniloae reia unele idei dezvoltate de Mircea Eliade în cărțile sale. Marele istoric al religiilor nu este de acord cu ideea propusă de unii comentatori, aceea a lamentării specifice păstorului și întregului popor român. „Aflând că soarta i s-a decis, păstorul nu se lamentează și nu se abandonează disperării, nici nu încearcă să anuleze sensul lumii și al existenței, «demistificându-l» cu turbare iconoclastă și proclamând nihilismul absolut ca singurul răspuns posibil dat revelației absurdului. În alți termeni, păstorul nu se comportă ca atâți reprezentanți iluștri ai nihilismului modern”⁶⁰. Ciobanul transformă moartea iminentă într-un mister al tainei nunții. Este o modalitate de a reflecta asupra propriului destin. „Eroul mioritic a reușit să găsească un sens nefericirii lui asumând-o nu ca pe un eveniment «istoric» personal, ci ca pe un mister sacramental. *El a impus deci un sens absurdului însuși*, răspunzând printr-o feerie nupțială nefericirii și morții”⁶¹. În acest context, savantul de la Chicago își conturează ideile despre „teroarea istoriei” în fața căreia românii au trebuit mereu să răspundă într-un mod creator. După Eliade, populațiile Europei orientale au răspuns „terorii istoriei” prin „creștinismul cosmic”. Este vorba despre ideea unui cosmos transfigurat prin

⁵⁹ IBIDEM, p. 9.

⁶⁰ MIRCEA ELIADE, *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*, Traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Ed. Humanitas, București, 1995 p. 261.

⁶¹ IBIDEM, p. 262.

Viața, Moartea și Învierea Mântuitorului, univers care, „sanctificat de pașii lui Dumnezeu, ai lui Iisus, ai Fecioarei și ai sfinților, permite să regăsești, fie chiar numai sporadic și simbolic, o lume încărcată de virtuțile și frumusețile de care teroarea și invaziile despuiau lumea istorică”⁶². Aceasta este o reinterpretare a creștinismului, în care cele mai importante momente ale istoriei și ale vieții personale sunt transfigurate, primind conotații hristologice. Revalorizarea creștinismului se poate sesiza și în alte creații folclorice românești.

Pr. Stăniloae vede în umanizarea și transfigurarea cosmosului o influență creștină ce „se resimte de viziunea personalistă și liturgică a cosmosului dezvoltată de sensul spiritual al Bizanțului, în special de cel al unui Maxim Mărturisitorul. Cosmosul e scaldat în comuniunea personalistă între oameni ce se iubesc și se doresc. Toate amintesc în Miorița de persoane. Totul e încadrat în relațiile dintre ele și are în sine imprimare fețele lor”⁶³. Teologul român citează apoi din opera lui Eliade, referindu-se la rolul pe care „teroarea istoriei” l-a jucat în formarea spirituală a noastră, pentru a concluziona: „Credem însă că această legătură intimă cu cosmosul nu reflectă numai o ferire a poporului român de istorie, cum afirmă Mircea Eliade, ci ea a dat poporului român și o uimitoare putere de a nu fugi din fața celor ce voiau să-l alunge de pe acest pământ, ci de a-l apăra cu orice preț. Persistând în peisajul lui, persistă în cadrul liturgic rânduit lui, în cadrul liturgic românesc, care înseamnă încadrarea firească a ființei umane românești în ordinea superioară persistând și în comuniunea spirituală cu cei dragi, vii și morți”⁶⁴. Întâlnirea cu natura înconjurătoare implică și o întâlnire cu cei care ne sunt dragi, lucru pe care savantul de la Chicago nu l-a avut în vedere atunci când a gândit și a scris în legătură cu spiritualitatea românească. Poporul român „nu a făcut o separație netă între peisajul și persoanele pe care obișnuiesc să le întâlnească în cadrul lui. El se odihnește în peisaj ca între părinții și frații lui. Peisajul țării este pentru el profund personalizat”⁶⁵.

⁶² IBIDEM, p. 263.

⁶³ DUMITRU STĂNILOAE, *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, pp. 10-11.

⁶⁴ IBIDEM, p. 11.

⁶⁵ IBIDEM.

Interpretarea din perspectivă creștină a celor două balade românești reprezentative evidențiază unghiurile multiple din care pot fi abordate. Astfel, în aceste creații „se vorbește în mod figurat de jertfa lui Hristos și de parabola nunții fiului de împărat din Evanghelie. De jertfa lui Hristos, a lui Manole, se vorbește în Legenda mănăstirii Argeș. Emanuel este aici Manole, iar soția, zidită în peretele bisericii, e trupul său jertfit (în grecește feminin) la temelie ei. Dar în această legendă, tema din Evanghelie a căpătat un potențial emotiv și intim. În Miorița, ciobanul care are oi mai frumoase decât Fariseii și Pilat, este Hristos, iar mireasa lui («o mândră mireasă, a lumii crăiasă») este sufletul omenesc, în grecește de asemenea feminin. Și sufletul unit cu Hristos vede toată natura participând la bucuria lui”⁶⁶. În final, Pr. Stăniloae concluzionează: „O expresie originală a primit în creația populară românească jertfa lui Hristos în *Legenda Mănăstirii Argeș*. În ea, Hristos e numit Manole, forma românească de la Emanuel, cum este numit Hristos în Sf. Scriptură, care se traduce românește *cu noi este Dumnezeu*. Emanuel sau Manole nu poate întemeia Biserica, decât pe jertfa trupului său, cuvântul trup fiind în limba greacă de genul feminin (sarx)”⁶⁷.

În publicistica din exil, Mircea Eliade afirma, în legătură cu importanța culturii românești pe plan european, că, atât din punct de vedere cultural, cât și spiritual, „Europa se întrecește cu tot ce a creat și a păstrat spațiul carpatic-balcanic. Ceva mai mult: avem motive să credem că spațiul în care s-au întruchipat Zalmoxis, Orfeu și misterele *Mioriței* și ale *Meșterului Manole*, nu și-a secătuit izvoarele de creație: acolo unde moartea e încă valorificată ca o nuntă, izvoarele spirituale sunt intacte. Europa este locul predestinat al creației multiple, variate, complementare: spiritualicește și culturalicește, Europa nu este – și nici nu poate fi – un bloc monolitic. Ea are, deci, nevoie de dimensiunea orfică și zalmoxiană pentru a se putea întregi și a putea plăsmui noi sinteze”⁶⁸. Această idee este analizată și de Pr. Stăniloae, care vede caracteristica esențială a

⁶⁶ IBIDEM, p. 112. Vezi și dialogul dintre Pr. Dumitru Stăniloae și Protos. Ioanichie Bălan în: *Convorbiri duhovnicești*, II, Ediția a II-a, Ed. de Episcopie a Romanului și Hușilor, 1990, pp. 87-88.

⁶⁷ IBIDEM, p. 160.

⁶⁸ MIRCEA ELIADE, *Împotriva deznădejdiei. Publicistica exilului*, Ediție îngrijită de Mircea Handoca, cu o prefață de Monica Spiridon, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 176.

poporului român în dubla sa formare, orientală și occidentală. Unii cercetători din trecut au criticat atitudinea poporului român care nu a mers în dezvoltarea sa pe același drum cu popoarele occidentale și nici nu a manifestat o separare radicală față de acestea. Acest lucru s-a întâmplat deoarece dubla sa formare, orientală și occidentală, nu era compatibilă cu o asemenea abordare.

Echilibrul, armonia, luciditatea și duiosia, ironia și umorul, dorul, omenia, ospitalitatea și universalitatea sunt câteva dintre dimensiunile ethosului românesc asupra cărora se apleacă Pr. Stăniloae. Armonia unică a spiritului românesc se regăsește în portul, melosul, dansul, casa sau biserica, sculptura, pictura și podoabele românilor. „În toate creațiile artistice românești e o grație, o poezie, o armonie, o gândire delicată a omului ca om, a omului care se îmbracă expresiv pentru alții, sau împodobește expresiv un lucru util pentru altul, sau pentru comunitatea din care face parte, dând expresie celor mai delicate gânduri pe care le nutrește pentru cel pe care-l iubește, sau pentru comunitatea la care ține și în fața căreia vrea să se remarce. Împodobirea lucrurilor ce și le dăruiesc personal, a locașurilor folosite în comun, exprimă o bogăție de sentimente și delicatețe umană, promovatoare de comuniuni, un respect și o prețuire nemărginită a omului, un efort de înălțare a vieții omenești în acest duh de delicată și profundă comuniune”⁶⁹.

Un element caracteristic spiritualității românești este dorul, văzut ca o mărturie a comuniunii specifice poporului român, opus individualismului altor popoare. „În dor, românul trăiește structura dialogică a ființei sale, adresând cuvântul ființei iubite și auzindu-i răspunsul; trăiește faptul că nu poate exista fără acest dialog, că nu poate ieși din acest dialog, dar, în același timp, trăiește durerea că dialogul nu se realizează decât într-o lume a umbrelor”⁷⁰. Dorul este strâns legat de omenie, fiind la fel de greu definibil ca și aceasta. La români, cuvântul „omenie” e derivat din „om”, evidențiind astfel calitatea supremă a acesteia ca sumă a tuturor calităților specifice poporului român. „Se poate spune deci că prin valoarea imanentă supremă, pe care poporul român o acordă «omeniei» și «omului», el manifestă umanismul său profund și prezent în toate stările sale

⁶⁹ DUMITRU STĂNILOAE, *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, p. 58.

⁷⁰ IBIDEM, p. 87.

sufletești și în toate atitudinile sale, am zice în toată ființa sa. E un umanism prin care cunoaște și recunoaște intelectual și afectiv valoarea omului ca cea mai înaltă valoare imanentă și se angajează cu sever eroism moral în respectarea și promovarea ei. E capacitatea intuiției ludice și afective a acestei valori, ceea ce-i mai mult un program intelectual și moral”⁷¹. În legătură cu omenia stă ospitalitatea românului, calitate recunoscută în întreaga lume, reprezentând adevărata deschidere spre oameni și de iubirea aproapelui.

Caracteristicile spiritualității românești pe care Pr. Dumitru Stăniloae le prezintă sunt exemplificate cu numeroase exemple din folclorul popular și din creațiile artistice culte. Totul este interpretat în lumina ideii unei strânse și profunde legături între credința creștin-ortodoxă și spiritualitatea românească ca punte de legătură între lumea occidentală și cea orientală, caracteristică ce scoate în evidență, în același timp, și rolul pe care l-a jucat și pe care trebuie să-l joace poporul român într-o Europă ce încă își caută filonul care să o unească. „Toate acestea reprezintă un program pentru înnobilarea reală a omului. Și numai în comuniune bucuroasă cu alții, așa cum e practică de poporul român, se înobilează omul. Numai în comuniune se înaintează la nesfârșit în această noblețe și în descoperirea fără sfârșit a tainei omului, care se hrănește din taina comuniunii între Persoanele Sfintei Treimi”⁷².

Pentru teologul român, caracteristica esențială a poporului nostru o reprezintă sinteza între elementele Orientului și cele ale Occidentului. „El stă aici, pentru că ființa lui s-a structurat ca o ființă de graniță între Orient și Occident. El nu poate deveni unilateral occidental, sau multilateral oriental. *Dacă s-ar muta din acest spațiu de graniță, el și-ar pierde ființa sa.* Părăsirea spațiului acesta înseamnă pentru poporul român nu numai părăsirea unui loc străvechi, ci o pierdere a ființei sale”⁷³. Dacă alte popoare au putut emigra și s-au integrat fără probleme în alte spații teritoriale și culturale, poporul român a rămas înrădăcinat în acest teritoriu care reprezintă o parte a ființei sale. Dacă alte popoare s-au putut muta fără a suferi importante mutații spirituale în alte teritorii decât cele în care se formaseră, în cazul românilor o astfel

⁷¹ IBIDEM, p. 95.

⁷² IBIDEM, p. 161.

⁷³ IBIDEM, p. 6.

de transmigație a fost imposibilă, reprezentând, în esență, modificarea esențială a ființei lor. Ei aparțin în aceeași măsură atât Orientului, cât și Occidentului. Orice accent pus doar pe una dintre aceste caracteristici echivalează cu pierderea identității milenare. „Astfel, se poate spune că sinteza originară a ființei românești se menține prin alipirea de locul în care dănuiește de milenii, sau invers, alipirea la locul acesta menține sinteza originară a ființei românești”⁷⁴.

La poporul român nu se observă doar sinteza între elementele orientale și cele occidentale, ci și între limba latină și creștinismul ortodox. Românii nu sunt nici unilateral raționaliști, ca popoarele latine occidentale, dar nici unilateral mistici, ca slavii, ci îmbină în spiritualitatea lor aceste două caracteristici într-o sinteză originală în care viața practică și taina își găsesc fiecare locul. „Sf. Calinic de la Cernica a fost contemplativ și practic. Era omul rugăciunii neîncetate, dar și apărătorul săracilor și ziditorul de bisericii. Dascălul lui, Gheorghe se desparte de Paisie Veliascovski care, ca rus, accentua mai mult partea mistică și rugăciunea”⁷⁵.

Regretul manifestat de unii cercetători, după care românii ar fi trebuit să urmeze parcursul cultural occidental, nu are un suport real, deoarece românii, pe lângă caracteristica latină a ființei lor, dețin și elementul oriental ce nu poate fi neglijat decât printr-o pierdere a adevăratei identități. Și în acest loc Pr. Stăniloae se referă la ideile lui Mircea Eliade pentru care, cultura populară românească este solidară cu unitatea spirituală a întregii Europe. „La nivelul unității culturale ancestrale, la care participă și cultura română tradițională, sistemul de corespondențe și omologări nu poate fi decât foarte vast și orice prioritate ori exclusivism occidental sunt din principiu negate. Este de ajuns să raportăm această teză de bază la oricare dintre controversalele epocii despre «influențele străine și realitățile naționale» pentru a ne da seama de particularitatea gândirii lui Mircea Eliade”⁷⁶. O cultură nu se poate izola. Pentru Eliade, împrumuturile ce se identifică în zona balcanică nu sunt numai de natură occidentală. Între Orient și Occident, spiritualitatea românească s-a îmbogățit și a asimilat atât elemente occidentale, cât și orientale, mai ales traco-slavice. „Rădăcinile țărănești ale unei bune părți

⁷⁴ IBIDEM, p. 7.

⁷⁵ IBIDEM, p. 14.

⁷⁶ ADRIAN MARINO, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 344.

din cultura românească ne silea să depășim naționalismul și provincialismul cultural și să tindem către «universalism». Elementele de unitate ale culturilor indiene, mediteraneene și balcanice îmi dovedeau că *aici* există acel univers organic, rezultatul unei istorii comune (istoria civilizației țărănești), iar nu construit în chip abstract. Noi, cei din Răsăritul Europei, am fi putut sluji de punte între Occident și Asia⁷⁷.

Pr. Dumitru Stăniloae pornește în analiza acestei idei de la însemnările pertinente ale lui Mircea Eliade care, „sub impresia crizei tot mai acute a culturii occidentale și a importanței pe care o câștigă în aprecierea Occidentului cultura de alt caracter a popoarelor afro-asiatice, atrage atenția asupra rolului de intermediere pe care-l poate avea spiritualitatea românească în marele și inevitabilul dialog ce se anunță între cultura occidentală și cultura acelor popoare care intră masiv în cultura istoriei universale⁷⁸. Istoricul religiilor observase că există un decalaj în cultura occidentală de după Renaștere, între „spirite inteligente” și „masele poporului”, în felul de a percepe realitatea cu toate componentele ei. Odată cu trecerea timpului, cultura populară a început să fie înțeleasă la adevărata ei valoare, din dorința de a intra în contact cu spiritualitățile arhaice. „Mircea Eliade spune că la noi, neproducându-se o renaștere, s-a prelungit Evul Mediu cu trei secole, iar de Renaștere nu ne-am împărtășit din cauza împrejurărilor grele în care poporul român a continuat să trăiască⁷⁹. Complexele și dificultățile cu care ne-am confruntat și continuăm să ne confruntăm și în zilele noastre trebuie depășite pentru că poporul român, prin creațiile sale religioase, folclorice și culturale, nu este cu nimic inferior altor popoare europene.

Tot în legătură cu absența unui Ev Mediu românesc și cu urmările benefice ale acestui fapt pentru istoria culturală a poporului român stau și afirmațiile Pr. Stăniloae vis-à-vis de felul în care sunt prezente în tradițiile populare și în creațiile noastre culte ironia și umorul. Ironia este la români un mijloc de demitizare a unor adversari, transformându-se adesea în umor ca modalitate de

⁷⁷ MIRCEA ELIADE, *Memorii*, Ediție îngrijită de Mircea Handoca, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 209.

⁷⁸ DUMITRU STĂNILOAE, *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, p. 16.

⁷⁹ IBIDEM, p. 23.

îndepărtare a unei temeri față de aceștia. „Astfel, în vreme ce Occidentul a practicat în Evul Mediu mitizarea cavalerilor și a femeilor de la curțile seniorilor (a se vedea mitul Niebelungilor), pentru ca în epoca începută prin Renaștere să-i coboare și pe ei la nivelul omului redus la egoismul plăcerilor și al intereselor (Balzac), poporul român n-a avut niciun Ev Mediu al mitizării și n-a coborât nici în epoca modernă pe om în noroiul pasiunilor, ci a pus în evidență, prin umor, umanul integral, dezbrăcat de penajul pompei, dar înțeles și simpatizat în taina lui făcută accesibilă (Sobiețchi în *Cetatea Neamțului*). Încât s-ar spune mai degrabă că, nepracticând o mitizare în Evul Mediu (laudele cântăreților de la curțile feudalilor n-ajungeau la urechile lui, căci circulau în limbi străine), n-a practicat nicio demitizare propriu-zisă”⁸⁰.

Spiritualitatea răsăriteană, în care se integrează și poporul român, a propus mereu modelul unui om comunitar spre care tinde în ultimul timp și lumea occidentală. Omul Evului Mediu și al Renașterii nu a reprezentat niciodată idealul românului. Pentru acesta, idealul rămâne „tipul de om pururea valabil, agreat de popor tot timpul, începând cu articularea spiritualității bizantine, pe dedesubtul puținilor reprezentanți ai unei mentalități individualiste medievale și moderne. Acest tip se impune azi și păturii intelectuale și conducerii societății de pretutindeni. El începe să aibă, prin aceasta, o aplicare generală pe planul culturii și al ordinii sociale. Un astfel de tip a năzuit să-l formeze cultura poporului nostru spre deosebire de cel medieval sau modern, al cărui elogiu l-a făcut cultura Occidentului. Datorită lui a ajuns și la criza de azi, tipul de om pe care l-a cultivat devenind imposibil pentru o sănătoasă conviețuire socială”⁸¹.

Caracteristica esențială a poporului român rămâne, în viziunea Pr. Stăniloae, legătura ce există în spiritul acestuia între elementele orientale și occidentale. „Balansarea spiritului românesc între Est și Vest sau componenta orientală și occidentală a conținutului ethosului său au ca rezultat un echilibru general al acestui spirit. Acest echilibru se poate constata în toate formele sale de viață și în toate atitudinile lui

⁸⁰ IBIDEM, p. 76.

⁸¹ IBIDEM, p. 31.

spirituale”⁸². Echilibrul nu este echivalentul mediocrității, așa cum au afirmat unii cercetători. Dimpotrivă, această simplitate aleasă dovedește un spirit de sinteză care definește spiritualitatea românească încă de la început, așa cum se poate observa în creațiile culturale ivite pe aceste meleaguri. „Echilibrul spiritului românesc, manifestat în exteriorizările lui mai pertinente, apare ca o armonie de o gamă deosebit de bogată, care din punct de vedere estetic se remarcă printr-o grație incompatibilă, unită paradoxal cu seriozitatea”⁸³.

Fiind punte de legătură între Orient și Occident, sufletul românesc se caracterizează și printr-o profundă universalizare, fiind deschis spre realitățile de pretutindeni. „E deschis spre Occident, dar are legături și cu Orientul. Se interesează de tehnică, dar și de cultura spirituală. Asimilează și adaptează ușor orice tendință literară și artistică. Vrea să fie la curent cu tot ce e nou în știință, în tehnică, în gândirea umană. Mulți dintre români sunt atât de avizi de a fi la unison cu ideile și formele noi de cultură, sau se entuziasmează atât de ușor de ceea ce e nou undeva, că nu mai văd nimic valoros în creațiile trecute ale spiritului românesc. Desigur, însă, că în scurtă vreme revin din acest prea exclusiv entuziasm și ceea ce au creat sub influența noilor idei și forme apărute în alte părți se încadrează, poate chiar fără intenția lor, în spiritul creațiilor românești anterioare”⁸⁴. Tot ceea ce are o oarecare importanță în alte spații geografice este preluat și autohtonizat de spiritul românesc, devenind, cu timpul, o caracteristică a poporului român. În cele din urmă, „spiritualitatea noastră poate da Occidentului forța, iar Orientului claritatea unui adevărat umanism care să se folosească și de luciditatea Occidentului și de elanul generos și inepuizabil al Orientului”⁸⁵.

Eugen Simion observa strânsa legătură ce există între istoricul religiilor Mircea Eliade, teologul Dumitru Stăniloae și filosoful Constantin Noica, cu privire la descrierea relației dintre Occident și Orient, la influența celor două arii în formarea și dezvoltarea culturală și spirituală a poporului român, și la alegerea pe care cei trei oameni de cultură o fac în această problemă: „Rămâne în discuție, în ultimatumul dat de Constantin Noica, problema *neantului*

⁸² IBIDEM, p. 32.

⁸³ IBIDEM, p. 42.

⁸⁴ IBIDEM, p. 99.

⁸⁵ IBIDEM, p. 103.

occidental în care s-ar fi putut pierde Mircea Eliade. O temă ce se leagă de credința mai generală a filosofului, și anume aceea că occidentul post-belic se preocupă mai mult de unt (adică de valorile materiale) decât de cultură (adică valorile spirituale). Vechea obsesie a generației criterioniste. Noica a fost certat, ironizat la vremea respectivă, pentru această viziune într-adevăr reduționistă și, în esență, injustă. El nu făcea, în realitate, decât să reia o veche părere a teologilor ortodocși români (mă gândesc, în primul rând, la Părintele Dumitru Stăniloae!): de la Renaștere înapoi, cultura occidentală s-ar fi desacralizat sistematic, ceea ce înseamnă că a părăsit sensul metafizic, adică: ceea ce este esențial și durabil în cultură...⁸⁶.

Criticul literar nota că această nouă spiritualitate occidentală se întemeiază pe teologia retragerii sau a morții lui Dumnezeu dezvoltată în spațiul occidental mai ales după epoca Reformei: „În această chestiune gravă, care frământă pe filosofi de după Nietzsche, Eliade rămâne un răsăritean, ca personajul său din *O fotografie veche de 14 ani*. (...) Dar poate fi o mare vină intelectuală în această opțiune? Este doar un punct de vedere pe care îl afirmă și ortodoxia și metafizicienii din preajma ei. Îl găsim în *Metafizica* lui Nae Ionescu și, cum am precizat deja, în scrierile lui Dumitru Stăniloae: de la Renaștere înapoi, culturile occidentale au devenit îngust raționaliste, atee și demitizante. Este cazul de a-l readuce urgent, la tradiția lui spirituală (religioasă), până ce totul nu-i încă pierdut⁸⁷. În legătură cu teologia protestantă a „morții lui Dumnezeu”, Pr. Dumitru Stăniloae mărturisea într-o convorbire: „Dumnezeu pare mort pentru omul cu sufletul mort. Dar nu pentru un om viu, botezat, care crede și iubește, pentru un om conștient de necesitățile și capacitățile sale spirituale. Nu e just să se vorbească nici de o «teologie a morții lui Dumnezeu» în sensul «retragerii Lui din lume», ci doar de retragerea lumii din El. E vorba tot despre o moarte prealabilă a lumii pentru Dumnezeu. Da se poate generaliza o asemenea declarație? S-au retras toți oamenii de la Dumnezeu, au pierdut toți credința în El? Și chiar în cazul acesta, Dumnezeu stă cu puterea lui la baza existenței lumii. Și se mai poate numi o astfel de gândire «teologie a morții lui Dumnezeu»? Ce mai spune o astfel de gândire despre Dumnezeu afară de faptul că El s-a retras din lume sau e mort pentru lume? Ea nu poate

⁸⁶ EUGEN SIMION, *Mircea Eliade. Nodurile și semnele prozei*, Ed. Junimea, Iași, 2006, p. 9.

⁸⁷ IBIDEM, p. 425.

spune nimic despre Dumnezeu. Deci cum s-ar mai putea numi «teologie»? Dar însuși faptul că unii vorbesc despre Dumnezeu, căutând argumente pentru inexistența Lui, pentru «moartea Lui», arată că oamenii trebuie să vorbească despre El, să gândească despre El. De gândul la Dumnezeu nu poate scăpa omul, până ce e om”⁸⁸.

6. Concluzii

Lucrările în care Pr. Dumitru Stăniloae analizează spiritualitatea românească, fie că este vorba de cele din perioada interbelică sau de cele de dinainte și după 1989, reprezintă încercări ale marelui teolog, o voce respectate în toate mediile culturale din țară și străinătate, de a schița caracteristicile esențiale ale poporului român și drumul pe care acesta trebuie să-l urmeze în cadrul noilor structuri europene fără a-și pierde identitatea culturală și spirituală. Ideile Pr. Stăniloae trebuie analizate în această direcție și comparate cu ale altor gânditori din perioadele în care a fost tratată tema elementelor specifice românești care să facă posibilă viața acestui popor într-un mediu de multe ori ostil. Pe de altă parte, gândirea teologului român se dovedește a fi unitară, ideile formulate în perioada de tinerețe fiind preluate și amplificate structural la vârsta maturității. Însemnările Pr. Stăniloae referitoare la satul românesc pot fi extinse asupra tuturor caracteristicilor spirituale naționale, reprezentând cheia de înțelegere a perspectivei marelui teolog: „Se cuvine să vedem spiritualitatea satului românesc așa cum a fost trăită în tot cursul istoriei poporului român, spre a încuraja persistarea în ea, împotriva ispitelor influențelor străine care amenință să ne desființeze ca neam cu propria noastră ființă”⁸⁹.

Acknowledgment: Această lucrare a fost parțial susținută financiar din grantul nr. 48C/27.01.2014, acordat în competiția internă de granturi a Universității din Craiova.

⁸⁸ *Convorbirile duhovnicești*, pp. 97-98.

⁸⁹ DUMITRU STĂNILOAE, *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, p. 103.

Bibliografie

1. BĂLAN, Arhimandrit Ioanichie, *Patericul românesc. I. Ce cuprinde viața și cuvintele unor sfinți și cuvioși părinți ce s-au nevoit în mănăstirile românești (secolele III-XX)*, Ediția a VI-a, revăzută și îngrijită de Arhim. Petru Bălan, Ed. Mănăstirea Sihăstria, 2011.
2. BLAGA, Lucian, *Trilogia culturii*, Ed. Humanitas, București, 2011.
3. BOLDIȘOR, Adrian, „Fenomenul religios între filosofie și teologie” („The Religious Phenomenon between Philosophy and Theology”), în: *Revista Teologică*, Nr. 4/2013.
4. CĂLINESCU, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Fundația culturală Ideea Europeană, București, 2004.
5. *Convorbiri duhovnicești, II*, Ediția a II-a, Ed. de Episcopie a Romanului și Hușilor, 1990.
6. *Din istoria isihasmului românesc*, Studiu, introducere, traducerea textelor și note de Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Membru al Academiei Române, Ed. Scripta, București, 1992.
7. DRIMBA, Ovidiu, *Filosofia lui Lucian Blaga*, Casa de editură Excelsior, București, 1995.
8. ELIADE, Mircea, *Memorii*, Ediție îngrijită de Mircea Handoca, Ed. Humanitas, București, 1991.
9. ELIADE, Mircea, *Împotriva deznădejzii. Publicistica exilului*, Ediție îngrijită de Mircea Handoca, cu o prefață de Monica Spiridon, Ed. Humanitas, București, 1992.
10. ELIADE, Mircea, *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*, Traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Ed. Humanitas, București, 1995.
11. *Filocalia sau Culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, Volumul VIII, Traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1979.
12. MARINO, Adrian, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980.
13. MICU, Dumitru, „Gândirea” și gândirismul, Ed. Minerva, București, 1975.
14. OPRIȘAN, I., *Lucian Blaga printre contemporani. Dialoguri adnotate*, Ediția a II-a, revizuită, augmentată, necenzurată, Ed. Saeculum, Ed. Vestala, București, 1995.
15. *Persoană și Comuniune. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, din inițiativa Pr. Prof. Decan Dr. Mircea Păcurariu, sub îngrijirea Diac. Asist. Ioan I. Ică jr, Editura și tiparul Arhiepiscopiei ortodoxe Sibiu, 1993.
16. ROGOBETE, Silviu Eugen, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitate Personală supremă în gândirea teologică a părintelui Dumitru Stăniloae*, Cu un cuvânt înainte de ÎPS Nicolae, Mitropolitul Banatului, Traducători: Anca Dumitrașcu și Adrian Guiu, Ed. Polirom, Iași, 2001.
17. *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, lucrare alcătuită din încredințarea Sfântului Sinod sub purtarea de grijă a Înalț Prea Sfințitului Nestor, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolit al Olteniei, Ed. IBMBOR, București, 1987.
18. SIMION, Eugen, *Mircea Eliade. Nodurile și semnele prozei*, Ed. Junimea, Iași, 2006.
19. STĂNILOAE, Dumitru, *Ortodoxie și românism*, Tiparul tipografiei arhiepiscopale, Sibiu, 1939.
20. STĂNILOAE, Dumitru, *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1992.
21. STĂNILOAE, Dumitru, *Poziția domnului Lucian Blaga față de Creștinism și Ortodoxie*, Ed. Paideia, 1997.

22. STĂNILOAE, Preotul Profesor Dumitru, *Opere complete. Cultură și duhovnicie. Articole publicate în Telegraful Român*, Vol. I (1930-1936), Vol. II (1937-1941), Vol. III (1942-1993), Ediție îngrijită de Ion-Dragoș Vlădescu, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2012.
23. TĂNASE, Alexandru, *Lucian Blaga – Filosoful poet, poetul filosof*, Editura Cartea românească, București, 1977.